

Michał Grudecki

**Czyn i wina
jako podstawy odpowiedzialności karnej
w prawie polskim**

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Dr Michał Grudecki, prof. UŚ – profesor uczelni badawczo-dydaktyczny Instytutu Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Specjalizuje się w prawie karnym *sensu largo* (prawie represyjnym), koncentrując swoje badania zwłaszcza w obrębie struktury przestępstwa. Autor ponad 60 publikacji naukowych i czynny uczestnik ponad 50 konferencji naukowych.

**Czyn i wina
jako podstawy odpowiedzialności karnej
w prawie polskim**

*Kochanemu synkowi Leonowi, który stał się
najważniejszym rozdziałem mojego życia*

Michał Grudecki

**Czyn i wina
jako podstawy odpowiedzialności karnej
w prawie polskim**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2026

RECENZJE

Marta Romańczuk-Grącka

Magdalena Kowalewska-Łukuć

Pisząc tę pracę, miałem na uwadze to, że żadna teoria nie jest ostateczna, gdyż ciągle poznajemy rzeczywistość coraz dokładniej, ale ciągle też popełniamy błędy. Nie myli się zaś tylko ten, kto milczy – jak głosi stara i mądra maksyma.

W. Mañior: *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym.*
Zagadnienia podstawowe

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Przedmowa	13
Wprowadzenie	17
Znaczenie tematu	17
Problem badawczy, pytania badawcze i hipotezy	27
Metody badawcze i struktura pracy	31

Część I. Czyn w prawie karnym

1. Czyn – zarys problemu	37
2. Czyn w teorii naturalistycznej (kauzalnej)	41
2.1. Teoria naturalistyczna <i>in genere</i>	41
2.2. Naturalistyczno-kausalne ujęcie czynu autorstwa Leszka Kubickiego	45
2.3. Mechaniczne ujęcie czynu	48
3. Czyn w teorii socjologicznej	51
3.1. Socjologiczne ujęcie czynu	51
3.2. Komunikacyjna teoria czynu jako odmiana ujęcia socjologicznego	55
3.3. Socjologiczne ujęcie czynu – próba oceny	56
4. Czyn w teorii wartościującej	59
5. Czyn w teorii finalnej	61
5.1. Finalistyczna koncepcja czynu	61
5.2. Finalistyczna koncepcja czynu autorstwa Władysława Mąciora	67
5.3. Finalistyczne ujęcie czynu autorstwa Władysława Woltera i jego zwolenników	72
6. Kompleksowe ujęcie czynu	77
7. Inne koncepcje czynu	82
7.1. Pojęcie czynu w poglądach Zygmunta Ziemińskiego	82
7.2. Pojęcie czynu w poglądach Przemysława Konieczniaka	87
7.3. Działanie i zaniechanie ujęte w poglądach Andrzeja Zolla oraz Mateusza Rodzyńkiewicza	93
7.4. Koncepcja czynu dobrowolnego ruchu ciała (działania lub zaniechania) jako podstawa odpowiedzialności karnej	94

8. Istota czynu – stanowisko własne	97
8.1. Zasada <i>nullum crimen sine actionis</i> jako podstawa polskiego prawa karnego	97
8.2. Czyn jako zachowanie uzewnętrznione oraz swobodne	104
8.3. Zachowania podjęte w stanie niepoczytalności (braku poczytalności I stopnia) jako nie-czyny	112
8.4. Czynności zautomatyzowane (odruchy warunkowe) i odruchy refleksyjne (bezwarunkowe) jako nie-czyny	130
8.5. <i>Vis absoluta</i>	142
8.6. Fizjologiczna niemożność działania	143
8.7. Dopuszczalność obrony koniecznej bądź stanu wyższej konieczności w celu uchylenia niebezpieczeństwa płynącego z nie-czynów	144
8.8. Podstawa prawna nie-czynów a art. 17 § 1 k.p.k. – „czynu nie popełniono”	151
8.9. Czyny (?) zwierząt	152
8.10. Formy czynu	153
8.11. Czyn jako pierwsza, wstępna płaszczyzna prawnokarnego wartościowania – zamiast podsumowania	162

Część II. Wina w prawie karnym

1. Uwagi wstępne	169
2. Rozwój odpowiedzialności subiektywnej do czasów nowożytnych	171
3. Teoria psychologiczna winy	178
4. Teorie normatywne	189
4.1. Uwagi ogólne	189
4.2. Ujęcie kompleksowe	190
4.3. Ujęcie normatywne czyste	202
4.4. Teoria ontologiczno-normatywna	209
5. Teoria funkcjonalna	212
6. Teoria relacyjna winy	218
7. Dyskursywna teoria winy	224
8. Imputacyjna teoria winy	226
9. Inne teorie winy	236
9.1. Teoria winy autorstwa Igora Andrejewa	236
9.2. Teoria winy autorstwa Jerzego Bafii	238
10. Istota winy w prawie karnym – stanowisko własne	240
10.1. <i>Nullum crimen sine culpa</i> – definicja winy	240
10.2. Elementy psychologiczne winy (umyślność i nieumyślność)	248
10.3. Elementy normatywne winy (warunek kognitywny i warunek kontroli)	259

10.4. Uzasadnienie odpowiedzialności karnej za niedbalstwo	261
10.5. Pozostałe wyjątki od zasady <i>nullum crimen sine culpa</i> ? – tzw. odpowiedzialność na przedpolu	279
10.6. Fikcja winy, traf prawny a zasada <i>nullum crimen sine culpa</i>	294
10.7. Legitymizująca funkcja winy a wina w ujęciu funkcjonalnym	306
10.8. Zasada koincydencji	307
10.9. Kryteria stopnia winy	314
10.10. Funkcjonalna teoria winy jako podstawa odpowiedzialności w niektórych przypadkach	321
11. Okoliczności wyłączające winę (ekskulpanty)	323
11.1. Ekskulpanty jako okoliczności uniemożliwiające przypisanie winy	323
11.2. Teoria ekskulpantów pierwotnych i wtórnych	324
11.3. Niedojrzałość jako ekskulpant	327
11.4. Niepoczytalność jako ekskulpant.	332
11.5. Ekskulpant stanu wyższej konieczności	342
11.6. Ekskulpant usprawiedliwionego błędu co do faktu	345
11.7. Ekskulpant usprawiedliwionego błędu co do kontratypu lub ekskulpantu	349
11.8. Ekskulpant usprawiedliwionego błędu co do bezprawności.	354
11.9. Ekskulpanty „błędów” – uwagi wspólne	367
11.10. Ekskulpant rozkazu	370
11.11. Ostateczna potrzeba wojskowa jako ekskulpant	378
11.12. Klauzula pozakodeksowej i pozaustawowej ekskulpacji (art. 1 § 3 k.k.)	382
Zakończenie	401
1. Weryfikacja hipotez	401
2. Uwagi <i>de lege ferenda</i>	426
Bibliografia	433
1. Źródła	433
1.1. Projekty Kodeksu karnego	433
1.2. Akty prawne	433
1.3. Orzeczenia	434
2. Literatura	436
3. Źródła internetowe	458
Indeks osób	459
Summary	467

Wykaz skrótów

Akty prawne

- e.k.p.c.** – Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).
- k.c.** – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071, 1172).
- k.k.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383).
- k.k.32** – rozporządzenie Prezydenta RP z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571).
- k.k.69** – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).
- k.k.w.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 911).
- k.k.WP** – dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 r., nr 6, poz. 27).
- k.p.a.** – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 572, z 2025 r., poz. 769).
- k.p.k.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46, 304, 1178).
- k.w.** – ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 734, 1676, 1814, 1818, 1872).
- m.p.p.o.p.** – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

- u.p.n.** – ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1939).
- u.o.O.** – ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 825, 1014, 1080).
- u.p.o.z.p.** – ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1689).
- u.w.r.n.** – ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 978, 1228).
- u.o.z.p.** – ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 917).

Przedmowa

Już po pierwszym semestrze studiów prawniczych wiedziałem, że moim głównym powołaniem zawodowym będzie kariera akademika. Parafrazując słowa śp. prof. dra hab. Mariana Filara, mogę bez wahania stwierdzić, że mój umysł (tak jak i jego) jest bardziej nastawiony na spekulatywne myślenie – o pojęciach, bytach idealnych i abstrakcyjnych, a nie o rzeczywistych zdarzeniach¹. Dlatego nie pociąga mnie szczególnie praktyka prawnicza, lecz nauka, a zwłaszcza dogmatyka prawa karnego. Prawo karne to bowiem człowiek i wszystkie jego namiętności, jak mawiała na seminarium magisterskim moja Promotor – prof. dr hab. Teresa Dukiet-Nagórska. Idealnym i abstrakcyjnym bytem jest zaś model przestępstwa, w szczególności najbardziej fascynujące elementy składowe tego modelu – czyn i wina. Wzajemnie ze sobą powiązane, łączące się z tym, co arcyłudzkie – człowieczymi zdolnościami fizycznymi oraz psychicznymi i ich granicami.

Czyn i wina. Karnistyczne alfa i omega. Początek i koniec definicji przestępstwa, którą poznałem na początku nauki prawa karnego w trakcie drugiego roku studiów prawniczych. Środkowymi jej elementami – bezprawnością oraz karygodnością – zająłem się w czasie studiów doktoranckich, zgłębiając problematykę pozaustawowej kontratypizacji², związanej nieodłącznie ze składnikami struktury przestępstwa. Próba udowodnienia gotowości do samodzielności naukowej są natomiast starania usunięcia rozbieżności stojących u podstaw całego systemu prawa karnego. Wydaje się bowiem, że to pojęciom czynu i winy powinno przypisywać się fundamentalne znaczenie w nauce prawa karnego³. I to ich analizą zajmę się w niniejszej monografii.

1 M. Filar, *Okrzeplem w kopalni. Tam nie ma żartów*, „Rzeczpospolita”, www.rp.pl/opinie-prawne/art12486681-marian-filar-okrzeplem-w-kopalni-tam-nie-ma-zartow [dostęp: 15.03.2023].

2 Zob. M. Grudecki, *Kontratypy pozaustawowe w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021.

3 W. Mąciór, *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 11.

Pragnę podziękować wszystkim, którzy przyczynili się, by książka ta mogła ujrzeć światło dzienne. W szczególności słowa wdzięczności kieruję do Promotor mojego doktoratu, a przy tym Mistrzyni i Przyjaciółki – dr hab. Olgi Sitarz, prof. UŚ, dzięki której mogłem i wciąż mogę kontynuować swoją karierę naukową. Jest Ona dla mnie niedoścignionym wzorem naukowca i dydaktyka, autorytetem oraz niekończącą się inspiracją do badań naukowych. Dziękuję za możliwość rozmów przy kawie czy herbacie, w trakcie których poruszaliśmy najbardziej kontrowersyjne tematy związane z tematyką niniejszego dzieła. Jestem wdzięczny za nieustanne wsparcie, które od Niej każdorazowo otrzymuję, gdy wędruję po krętych ścieżkach drogi naukowej. Gdyby nie Ona, nie byłbym nauczycielem akademickim, a ta monografia nie miałaby szans powstać.

Dziękuję za wnikliwą recenzję i celne uwagi, które pozwoliły mi nadać ostateczny kształt niniejszej monografii, jej Recenzentkom wydawniczym – Pani dr hab. Magdalenie Kowalewskiej-Łukuć, prof. US oraz Pani dr hab. Marcie Romańczuk-Grąckiej, prof. UWM. Jestem bardzo wdzięczny, że pierwszymi jej czytelnikami i surowymi krytykami były osoby, które są dla mnie prawdziwymi autorytetami w dziedzinie prawa karnego.

Składam również wyrazy podziękowania Panu Dziekanowi Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego dr. hab. Witoldowi Kurowskiemu, prof. UŚ oraz Panu Dyrektorowi Instytutu Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego prof. dr. hab. Piotrowi Piniorowi za możliwość pracy i rozwoju naukowego. Jestem wdzięczny za Ich wsparcie osobowe, przejawiające się tworzeniem dogodnych warunków do pracy naukowej, oraz finansowe, które umożliwiają prowadzenie badań naukowych i prezentowanie ich wyników w renomowanych wydawnictwach prawniczych.

Dziękuję także Kierownik Biblioteki Prawniczej Uniwersytetu Śląskiego Pani dr Marcie Byczek oraz wszystkim jej pracownikom. Po raz kolejny bogactwo zbiorów macierzystej biblioteki i życzliwość bibliotekarzy pozwoliły mi prowadzić badania naukowe w najlepszej atmosferze. Nie wyobrażam sobie, by era digitalizacji czy sztucznej inteligencji mogła zniszczyć klasyczne biblioteki. Jeśli tak się stanie, to zniszczeniu ulegnie również i sama nauka. Pozdrawiam też w tym miejscu dr. hab. Wojciecha Klytę – cywilistę i kolizjonistę, który jako wytrwały badacz towarzyszył mi – często jako jedyny czytelnik – w pracy w wydziałowej bibliotece. Jest On dla mnie również wzorem prawnika-akademika, nieustannie imponującego zamiłowaniem do książek, w tym tych najstarszych, o których dziś mało kto pamięta.

Składam także wyrazy podziękowania swoim najbliższym. Przede wszystkim jestem wdzięczny mojej ukochanej Żonie Magdalenie, która pokazała mi, czym jest prawdziwa miłość, a także ze zrozumieniem godziła się z faktem, że tak dużo czasu poświęcam nie rodzinie, ale pracy naukowej. Dziękuję również moim Rodzicom i Dziadkom za to, że kładli nacisk na moją edukację od najmłodszych lat. Gdyby nie wszczęte przez nich zamięłowanie do nauki, to nie pisałbym tych słów w uczelnianej czytelni. W pełni zgadzam się z mądrym zdaniem, które Stefan Żeromski włożył w usta jednego z bohaterów *Syzyfowych prac*: „Nauka jest jak niezmierne morze... – mówił pan. – Im więcej jej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony. Kiedyś poznasz, jaka to jest rozkosz... Ucz się, co tylko jest sił w tobie, żeby jej zakosztować!”⁴.

Chciałbym jeszcze zacytować łacińską paremię, którą na zakończenie swojej monografii habilitacyjnej umieściła moja Mistrzyni⁵. Te mądre słowa mam w pamięci zawsze, gdy siadam do tworzenia kolejnego tekstu naukowego. Zatem: *feci, quod potui, faciant meliora potentes*.

Katowice–Wysoka, wrzesień 2025 r.

4 S. Żeromski, *Syzyfowe prace*, Wydawnictwo J. Morkowicza, Warszawa 1934, s. 195.

5 O. Sitarz, *Czynny żal związany z usiłowaniami w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna i kryminalnopolityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 507.

Wprowadzenie

Znaczenie tematu

Pojęcie przestępstwa – jego struktura (model) – jest centralnym elementem karnistyki, w którym skupiają się najważniejsze i wciąż dyskusyjne zagadnienia nauki o przestępstwie¹. Tylko pozornie definicja przestępstwa oraz jej elementy stanowią zagadnienia proste i niewymagające pogłębionego dyskursu na obecnym etapie rozwoju nauki prawa karnego². Model przestępstwa, opracowywany na podstawie przepisów kształtujących zasady odpowiedzialności karnej w danym systemie prawnym, jest fundamentem prawa karnego, na którym opierają się pozostałe jego instytucje. Pozwala on usystematyzować przesłanki odpowiedzialności karnej oraz ukazać relację między nimi, co ułatwia sprawdzenie ich spełnienia w trakcie postępowania karnego³. Jest też istotnym narzędziem, dzięki któremu możemy uporządkować i we właściwy sposób przedstawić zagadnienia z zakresu nauki o przestępstwie⁴. Stąd też właściwe postrzeganie przestępstwa jako konstrukcji prawnej jest niezwykle istotne dla dogmatyków i, co więcej, ma przynajmniej pośredni (o ile nie bezpośredni) wpływ na rozstrzygnięcia sądów⁵.

1 L. Tyszkiewicz, *O definicji przestępstwa, jej strukturze i elementach*, „Problemy Prawa Karnego” 1995, nr 21, s. 37; M. Smarzewski, *O społecznej szkodliwości czynu w polskim prawie karnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013, nr 2 (XXIII), s. 61; J. Nowakowski, C. Jędrzejek, *Logical Model of Guilt as a Part of a Structure of Crime*, <https://ceur-ws.org/Vol-1296/paper4.pdf> [dostęp: 06.12.2022], s. 1; A.R. Saidovich, *Ideas about the Corpus Delicti and the Classification of Crimes in the Criminal Legislation of Foreign Countries*, „World Bulletin of Management and Law” 2022, vol. 15, s. 91 i nast.; L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio G. IUS” 2013, nr 2 (60), s. 29, <http://dx.doi.org/10.17951/g.2013.60.2.29>.

2 L. Tyszkiewicz, *O definicji...*, s. 37.

3 M. Małecki, *Przypisanie winy. Podstawy teorii ekskulpantów*, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2019, s. 20.

4 Ibidem.

5 M. Peno, *Filozoficzne podstawy kryminalizacji. Rozważania na tle przestępstwa, zła i polityki prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019, s. 28.

Choć przedstawiciele nauki prawa karnego, w zależności od przyjętych założeń, opracowują wiele różniących się od siebie modeli przestępstwa, to zasadniczo każdy z nich opiera się na trzech fundamentalnych płaszczyznach – **czynnie, bezprawności i winie**, uzupełnianych przez niektórych karnistów na gruncie prawa polskiego o **karygodność i karalność**. Wstępna analiza wspomnianych podstawowych sfer prowadzi do wniosku o istnieniu dość znacznych rozbieżności w zaliczaniu przez reprezentantów nauki prawa karnego poszczególnych fragmentów rzeczywistości, a także elementów normatywnych do jednej z właściwych płaszczyzn.

Czyn i wina są jednak elementami występującymi w prawie każdej definicji przestępstwa. To centralne pojęcia karnistyki, wokół których nauka ta się koncentruje⁶. Wzajemnie się ze sobą wiążą, chociażby przez zagadnienie woli i świadomości oraz łączącą się z nimi zdolnością do rozpoznania znaczenia zachowania oraz pokierowania nim. Istota czynu i winy nadal budzi kontrowersje wśród badaczy zajmujących się prawem karnym⁷. Jak zauważa S. Pławski: „nie ma w teorii prawa karnego tematu bardziej spornego, bardziej skomplikowanego i bardziej rozległego niż zagadnienie winy”⁸. Oba te elementy przestępstwa związane są ściśle z podstawowym współcześnie twierdzeniem o subiektywizacji odpowiedzialności karnej i gwarancyjności prawa karnego⁹. Prawo karne czynu wywodzi się bowiem z koncepcji dolegliwości karnej jako odpłaty za popełniony czyn w przeciwieństwie do prawa karnego sprawcy, które karze za samo złe usposobienie sprawcy czy zaliczenie go do określonego typu przestępców¹⁰. Pojęcie winy odnosi się właśnie do czynu¹¹. Nauka prawa

6 C. Sońta, *Wina w kodeksie karnym na tle teorii winy*, w: *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Liber, Warszawa 2005, s. 331.

7 Por. J. Majewski, P. Kardas, *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10 (572), s. 69.

8 S. Pławski, *Zagadnienie winy*, „Państwo i Prawo” 1950, nr 5–6 (51–52), s. 60.

9 J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1985, s. 6; J. Zientek, *Karygodność i wina jako przesłanki odpowiedzialności w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 6, s. 16.

10 O. Sitarz, *Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie na naruszenie i narażenie dobra prawnego w postaci życia człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025, s. 345.

11 Ibidem, s. 346.

karnego podtrzymuje zasadę ścisłego powiązania odpowiedzialności z winą¹². Warto jednak zauważyć, że w związku z tym paradygmatem podnoszone są pewne wątpliwości, wskazujące na ich idealistyczny wymiar¹³. Ich właściwe zdefiniowanie oraz określenie przesłanek są jednak fundamentalne dla należytej realizacji funkcji gwarancyjnej przez prawo karne¹⁴.

Nie sposób nie dostrzegać rosnącej (i przekładającej się na rozwiązania normatywne) popularności koncepcji przestępstwa opracowanej przez tzw. krakowską szkołę prawa karnego, która, jak zauważa Z. Jędrzejewski, opiera się: „[...] na metodologii ostrego rozdzielania przedmiotu oceny od samej oceny, tj. przede wszystkim radykalnej separacji strony podmiotowej czynu zabronionego od winy”¹⁵. Karnista ten zresztą jest zdania, że obecna ustawa karna forsuje czystą teorię normatywną¹⁶. Zdaniem G. Rejman wpływ na ośrodek krakowski wywarły poglądy W. Woltera, który po II wojnie światowej narzucił normatywny punkt widzenia na temat winy, co spowodowało zmniejszenie wagi teoretycznych sporów odnośnie do istoty winy¹⁷. Wiąże się to z aprobatą czystej teorii normatywnej winy przez znaczną część polskich karnistów¹⁸, niejako wbrew intencjom twórców Kodeksu karnego z 1997 r.,

12 M. Peno, *Problem sposobu pojmowania i roli winy w prawie karnym (od dogmatyki do wartości)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 3 (XX), s. 109.

13 J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa...*, s. 27.

14 G. Rejman, *Wina w konstrukcji kodeksu karnego z 1997 roku*, w: *Prawo wczoraj i dziś. Studia dedykowane profesor Katarzynie Sójce-Zielińskiej*, red. G. Bałtrusajtys, Liber, Warszawa 2000, s. 261.

15 Z. Jędrzejewski, *Artykuł 28 § 1 k.k. po nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r. Uwagi na temat konieczności oddzielania strony podmiotowej czynu zabronionego od winy*, „Studia Iuridica” 2016, nr 65, s. 26. Zob. też A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, R. 23, s. 93–94; Idem, *Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa*, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym*, red. T. Kaczmarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1990, *passim*; A. Zoll, *Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy*, w: *Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 9–10.

16 Z. Jędrzejewski, *Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10 (572), s. 91.

17 G. Rejman, *Teorie i formy winy w prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980, s. 132; C. Sońta, *Wina w kodeksie karnym...*, s. 332.

18 Zob. L. Tyszkiewicz, *Problem istoty winy w projekcie kodeksu karnego z 1994 r. (Uwagi krytyczne i wnioski de lege ferenda)*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 3 (589), s. 81; D. Świecki, *Wina*

którzy odstąpili od planowanej w jednym z projektów kodeksu czysto normatywnej definicji winy, uwzględniając głosy sprzeciwu, zdaniem których regulacje ustawowe nie powinny rozstrzygać sporów teoretycznych¹⁹. Jak wskazuje A. Komandowska, taki zabieg jest charakterystyczny dla polskiego ustawodawcy, który we wszystkich kodyfikacjach unikał przyjmowania określonej teorii winy i narażania się tym samym na ataki ze strony jej oponentów²⁰. W orzecznictwie, jak zauważa D. Świecki, przyjęta została normatywna teoria winy, choć nie dokonano jednoznacznego wyboru pomiędzy odmianą czystą czy kompleksową²¹.

Nie tylko polski ustawodawca uchyla się od zdefiniowania winy – o treści i istocie winy nie traktują także zagraniczne ustawy karne²². Dlatego też nadal brakuje definicji winy zarówno uniwersalnej, jak i dziedzinowej – na potrzeby konkretnej gałęzi prawa²³. M. Zelek trafnie podnosi, że „obecnie w literaturze prawa karnego pojęcie winy nie jest rozumiane jednoznacznie. Zasadniczo przyjmuje się, że prawidłową dla określenia istoty winy jest teoria normatywna, a spory dotyczą tego, która jej wersja należy do ową istotę oddaje”²⁴. Sposób rozumienia winy stanowi zatem przedmiot stałego i niezakończonoego rozwoju²⁵. Co więcej, zdaniem M. Peny jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o winę

i strona podmiotowa a problem redagowania wyroku skazującego (refleksje o praktyce orzeczniczej), w: *Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 70; J. Zientek, *Karygodność i wina...*, s. 17.

- 19 A. Zoll, *Komentarz do art. 1*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. T. 1: Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 6–47; P. Jakubski, *Wina i jej stopniowalność na tle kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 4, s. 43; J. Zientek, *Karygodność i wina...*, s. 17.
- 20 A. Komandowska, *Zasada winy – uwagi na tle polskiego kodeksu karnego*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2009, z. 1 (V), s. 57–58.
- 21 D. Świecki, *Wina i strona podmiotowa...*, s. 74. Podobnie wydaje się K. Wytrykowski, *Błąd co do okoliczności wyłączającej winę*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, nr 13, s. 220.
- 22 G. Rejman, *Teorie i formy winy...*, s. 119.
- 23 M. Zelek, *Wina w prawie karnym i prawie deliktów – przyczynek do dyskusji na temat tożsamości pojęcia winy w prawie polskim*, „Acta Iuris Stetinensis” 2019, nr 2 (26), s. 110, <https://doi.org/10.18276/ais.2019.26-09>.
- 24 M. Zelek, *Wina w prawie karnym...*, s. 119.
- 25 J. Kochanowski, *Subiektywne granice sprawstwa...*, s. 48.

w prawie karnym w ogóle nie ma²⁶. Teza taka jeszcze bardziej zachęca do głębszego pochylenia się nad tą problematyką.

Warto zwrócić uwagę, że wbrew większości karnistów, opowiadających się za czystą normatywną teorią winy, lokowanie stosunku psychicznego sprawcy do jego czynu na płaszczyźnie zawinienia nie jest bynajmniej odrzucane przez wszystkich przedstawicieli doktryny. Wielu karnistów nadal opowiada się za kompleksową teorią winy²⁷, a J. Warylewski wręcz wskazuje, że znalazła ona swoje odbicie w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym²⁸. Co więcej, ustawodawca *de lege lata* daje wyraz poparcia ujęciu kompleksowemu, stanowiąc w art. 140 ust. 15 u.o.O., że mianowania na wyższy stopień wojskowy nie można dokonać wobec osób skazanych za przestępstwo popełnione z winy umyślnej, z wyjątkiem przypadku, gdy w czasie wojny żołnierz zasłużył się męstwem na polu walki²⁹.

Spór dotyczący istoty winy w prawie karnym zdaje się nadal pozostawać nierozstrzygnięty, pomimo licznych publikacji wydanych ostatnimi laty na ten temat. Jak zauważa G. Rejman, obecny kształt ustawy dopuszcza obronę zarówno ujęcia psychologicznego, jak i normatywnego winy³⁰. Świadczy to o aktualności tej problematyki, dlatego też należy, za A. Wąskiem, zdecydowanie stwierdzić – o winie nigdy dość!³¹ Zagadnienie winy jest kwestią fundamentalną

26 M. Peno, *Problem sposobu pojmowania...*, s. 109.

27 Zob. Ł. Breguła, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 8.2.2017 r., III KK 226/16*, „Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich Iustitia” 2019, nr 2 (36), s. 1, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/glosa-do-wyroku-sadu-najwyzszego-z-8-2-2017-r-iii-kk-2261619878> [dostęp: 19.09.2025]; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 392; J. Helios, M. Jedlecki, *Problem winy umyślnej przy przestępstwie znęcania się nad zwierzętami*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, nr 62, s. 11–23. O żywotności takiego poglądu pisze też A. Barczak-Oplustil, *Zasada koincydencji winy i czynu w Kodeksie karnym*, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2016, s. 29.

28 J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 392.

29 Zob. także konstrukcję zawinionego przewinienia dyscyplinarnego żołnierza (art. 354 u.o.O.).

30 G. Rejman, *Wina w konstrukcji kodeksu karnego...*, s. 273. Tak samo twierdzi C. Sońta, *Wina w kodeksie karnym...*, s. 332.

31 A. Wąsek, *Problematyka zasad odpowiedzialności w okresie prac nad reformą prawa karnego*, w: *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu. Materiały z sympozjum nt. reformy prawa karnego zorganizowanego przez sekcję nauk prawnych KUL w Kazimierzu nad Wisłą w dniach 28–30 IV 1988 r.*, red. A. Strzembosz, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1988, s. 33.

dla przypisania jednostce odpowiedzialności za przestępstwo³², stąd też nie należy ustawać w wysiłkach zmierzających do pogłębienia wiedzy na temat jej istoty. Przy czym jest to zagadnienie najbardziej złożone i kontrowersyjne³³.

Tematyką dość często poruszaną przez naukowców, choć dotychczas nie dość zbadaną i wciąż budzącą wątpliwości, a nawet spory, jest tzw. wina na przedpolu, zwłaszcza związana ze stanem nietrzeźwości bądź odurzenia, wyłączającym poczytalność w chwili czynu (art. 31 § 3 k.k.). W związku z tym można podać w wątpliwość tezę o fundamentalnej roli zasady *nullum crimen sine culpa*. Podobnie rzecz się ma odnośnie do fakultatywnej odpowiedzialności karnej 14-latka za zabójstwo w typie kwalifikowanym (art. 10 § 2a k.k.) – czy sprawcy w tym wieku można przypisać winę, czy jego odpowiedzialność opiera się na zasadzie prewencji. Analogiczne uwagi warto poczynić odnośnie do odpowiedzialności w przypadku nieusprawiedliwionych błędów czy umyślnego popełnienia przestępstwa w wyniku bezprawnego rozkazu. Być może te dwie zasady (i dodatkowo jeszcze dążenie do zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości) konkurują ze sobą na gruncie polskiego prawa karnego. Zasada winy nie ma rangi konstytucyjnej, a zatem – zdaniem A. Wąska – istnieje możliwość odstąpienia od niej na gruncie przepisów prawa karnego³⁴.

Jednym z celów niniejszej monografii jest poznanie istoty winy jako kluczowej przesłanki odpowiedzialności karnej³⁵. Poszukiwane jest zatem takie jej ujęcie, które wynika z przepisów prawa karnego i zasad tej gałęzi prawa. Pomimo tak wyznaczonego zakresu prowadzonych badań, warto zwrócić uwagę na wyrażony przez niektórych przedstawicieli polskiej nauki prawa pogląd o jedności winy w prawie cywilnym i karnym³⁶. Podkreślano, że różnice między tymi dziedzinami prawa nie powinny powodować zatarcia „podstawowej wspólnoty pojęcia winy”³⁷. Ujęcie winy w prawie cywilnym nie może odbiegać

32 M. Zelek, *Wina w prawie karnym...*, s. 110.

33 G. Rejman, *Teorie i formy winy...*, s. 3; P. Jakubski, *Wina i jej stopniownalność...*, s. 42.

34 A. Wąsek, *Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce*, „Przegląd Prawa Karnego” 1990, nr 4, s. 6.

35 Por. G. Rejman, *Teorie i formy winy...*, s. 3.

36 M. Zelek, *Wina w prawie karnym...*, s. 110; B. Lewaszkiewicz, *Zakres niedbalstwa jako podstawy odpowiedzialności cywilnej*, „Nowe Prawo” 1956, nr 3 (119), s. 61; M. Sośniak, *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1959, s. 81.

37 M. Zelek, *Wina w prawie karnym...*, s. 110.

w sposób jakościowo różny od ujęcia prawnokarnego³⁸. Zdaniem B. Lewaszkiewicz ujmowanie winy jako zarzutu jest wspólne dla obu tych podstawowych gałęzi prawa; nie znajduje ona uzasadnienia dla pojęciowego rozbijania winy na cywilną i karną³⁹. Stawia tezę, że podstawowe pojęcia systemu prawa, w którego skład wchodzi prawo karne i prawo cywilne, nie mogą się zdecydowanie od siebie różnić – różnice występują wyłącznie w szczegółowym uregulowaniu⁴⁰. Tezę tę trudno jednak przyjąć, gdyż – jak zauważa G. Rejman – nie powinno się porównywać prawa karnego „z prawem zobowiązaniowym ani inną gałęzią prawa kształtującego stosunki między stronami na zasadzie wymienialności dóbr”⁴¹. Wynika to z charakteru prawa karnego, chroniącego niektóre dobra prawne niezależnie od woli ich dysponentów (np. życie ludzkie), jak również takich wartości, którymi nikt nie może dysponować (np. bezpieczeństwo wewnętrzne czy zewnętrzne kraju)⁴². Skoro inny jest charakter norm w prawie cywilnym, a inny w prawie karnym⁴³, to niemożliwe jest poszukiwanie wspólnej istoty winy dla obu tych gałęzi prawa. Fakt ten częściowo zauważa M. Sośniak, pisząc o różnicach w zakresie funkcji winy w prawie cywilnym i prawie karnym; nie przeszkadza mu to jednak w podtrzymaniu tezy, że „pomimo wszelkich koniecznych różnic, podstawowa treść pojęcia winy nie może posiadać na terenie prawa cywilnego znaczenia odmiennego niż przyjęte przez prawo karne”⁴⁴.

Do konkluzji o aktualności podnoszonych kwestii trzeba również dojść w związku z zagadnieniem czynu w prawie karnym, które zajmuje centralne miejsce w tej gałęzi prawa (jak zresztą i w całej dogmatyce prawa)⁴⁵. Jak zauważa K. Daszkiewicz: „pojmovanie »czynu« to w prawie karnym jeden z problemów o szczególnej doniosłości, a zarazem jeden z najtrudniejszych”⁴⁶. Jeszcze pod koniec ubiegłego wieku W. Mąciór wskazuje, że pogląd głoszący, iż każde

38 M. Sośniak, *Bezprawność...*, s. 81.

39 B. Lewaszkiewicz, *Zakres niedbalstwa...*, s. 61.

40 Ibidem. Podobnie M. Sośniak, *Bezprawność...*, s. 81.

41 G. Rejman, *Teorie i formy winy...*, s. 51.

42 Por. ibidem.

43 Ibidem, s. 51–52.

44 M. Sośniak, *Bezprawność...*, s. 82.

45 I. Andrejew, *O pojęciu czynu w prawie karnym*, „*Studia Filozoficzne*” 1985, nr 2–3 (231–232), s. 211; L. Nowak, *Założenie prawniczego pojęcia czynu*, „*Prakseologia*” 1974, nr 2 (50), s. 129.

46 Z. Ziemiński, K. Daszkiewicz, S. Sołtysiński, *Trójgłos o prawniczym pojęciu czynu*, „*Studia Prawnicze*” 1971, nr 29, s. 28.

przestępstwo musi być czynem, jest fundamentalnym założeniem nauki prawa karnego, niezwykle istotnym zarówno dla teorii, jak i dla praktyki⁴⁷. Istota czynu jest więc problemem o podstawowym znaczeniu i w związku z tym niezwykle kontrowersyjnym, mającym wpływ na konstrukcję modelu przestępstwa – jest wszak jego podstawą⁴⁸ – i w zasadzie na cały system prawa karnego⁴⁹. Rodzi się pytanie, czy jest tak naprawdę i czy założenie to jest konieczne dla wyłączenia z zakresu regulacji prawa karnego tych zachowań człowieka, które nie powinny stanowić podstawy odpowiedzialności karnej?⁵⁰ Czyn jest również terminem wysoce wieloznacznym⁵¹, co uzasadnia konieczność prowadzenia pogłębionych badań nad jego istotą.

Należy udzielić odpowiedzi na pytanie, czy czyn jest podstawowym elementem przestępstwa, a pozostałe składniki tej struktury wyłącznie jego właściwościami⁵², czy wręcz odwrotnie – czyn znajduje się poza tą strukturą, a funkcje, które są mu przypisywane, mogą być realizowane przez inne elementy modelu przestępstwa. Zdaje się, że można również zaryzykować tezę, iż nadal aktualne są słowa przedstawicieli nauki prawa karnego o braku powszechnego uznania dla jednej definicji czynu, która w zadowalający sposób rozstrzygałaby wszystkie wiążące się z nim problemy, stąd też warto po raz kolejny pochylić się nad tym problemem⁵³.

47 W. Mąciór, *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 10. Tak samo H.J. Hirsch, *Czy zasada czynu jako podstawowa zasada prawa karnego jest wystarczająco przestrzegana?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1 (LXVIII), s. 5; S. Pławski, *Przestępstwa przeciwko życiu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963, s. 55; I. Andrejew, *O pojęciu czynu...*, s. 211; A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (zagadnienia ogólne)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 9; P. Kardas, *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 1999, s. 24; L. Nowak, *Założenie...*, s. 129.

48 T. Hanausek, *Wyłączenie czynu jako podstawowego elementu przestępstwa*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1967, nr 4 (85), s. 433; P. Kardas, *Przestępstwo ciągłe...*, s. 24.

49 W. Mąciór, *Czyn...*, s. 11, 114; A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976, s. 10; P. Kardas, *Przestępstwo ciągłe...*, s. 24; I. Andrejew, *O pojęciu czynu...*, s. 211.

50 Por. o roli pojęcia czynu W. Mąciór, *Czyn...*, s. 10.

51 M. Tarnawski, *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1977, s. 3.

52 Jak chce tego W. Mąciór, *Czyn...*, s. 10.

53 Ibidem, s. 11; A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg...*, s. 10.

Warto też zauważyć, że czyn i wina są ściśle ze sobą związane⁵⁴ – zdaniem P. Konieczniaka wręcz genetycznie spokrewnione⁵⁵. Czyn i wina są dwoma filarami odpowiedzialności subiektywnej⁵⁶, na której, jak się powszechnie przyjmuje, opiera się prawo karne. Czyn może być uznany za podstawę winy. Nie można wszak zapomnieć, że zgodnie z zasadą koincydencji to w czasie czynu konieczne jest, by sprawca był w stanie rozpoznać jego znaczenie i pokierować swoim postępowaniem. Wina jest zakorzeniona w przeżyciach psychicznych, które towarzyszą czynowi, stąd też musi być do niego odnoszona⁵⁷. Trzeba przy tym również podkreślić, że etyka nie przywiązuje zaś znacznej wagi do odróżniania czynu od winy⁵⁸. Nie sposób zatem rozstrzygać problemów związanych z istotą winy, bez szczegółowej analizy zagadnienia czynu.

Z tym ostatnim wiąże się poruszany od dawna w nauce prawa karnego problem dotyczący charakteru zaniechania – czy jest ono czynem, czy też wyłącznie brakiem czynu nakazanego, rozpatrywanym wyłącznie w sferze powinności⁵⁹. Przedstawiciele doktryny dzielą się w tym sporze na dwie przeciwne grupy, przy czym dominuje zapatrywanie o równorzędności zaniechania w stosunku do działania jako form czynu⁶⁰. Zasadnie wskazuje za innymi przedstawicielami nauki prawa karnego J. Majewski, że odpowiedź na przywołane pytanie nie wpływa na granice odpowiedzialności karnej, tzn. nie spowoduje przykładowo zaprzestania pociągania do odpowiedzialności tych, którzy nie wykonują ciężących na nich obowiązków⁶¹. Chodzi tu o trafność założenia, że każde przestępstwo musi być czynem⁶². Jeżeli zaniechanie pozostawi się poza zakresem pojęcia czynu, to można podać w wątpliwość uznawaną za

54 H.J. Hirsch, *Czy zasada czynu...*, s. 5; A. Fronczak, *Przyczynek do rozróżnienia niedbalstwa i niedbałości w polskim prawie karnym*, „Studia Iuridica” 2011, nr 53, s. 98.

55 P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2002, s. 133.

56 Por. M. Kowalewska-Łukuć, *Wina w prawie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 17.

57 A. Fronczak, *Przyczynek do rozróżnienia...*, s. 98.

58 P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 107.

59 W. Mąciór, *Czyn...*, s. 14; P. Kardas, *Przestępstwo ciągle...*, s. 52.

60 J. Majewski, *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu (zagadnienia węzłowe)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1997, s. 13.

61 Ibidem, s. 14.

62 Ibidem.

podstawową w prawie karnym zasadę czynu⁶³. Czy zatem rzeczywiście zasada *nullum crimen sine actionis* jest podstawą polskiego systemu prawa karnego?

Rozważania na temat czynu – podobnie jak wskazano wyżej odnośnie do zagadnienia winy – prowadzone będą z perspektywy prawa karnego. Nie sposób bowiem nie zgodzić się z tezą, że poszczególne gałęzie prawa posługują się pojęciem czynu w różnym znaczeniu, a unifikacja jego znaczenia jest raczej niemożliwa⁶⁴. W zależności od dziedziny nacisk jest kładziony na inne cechy zachowania człowieka, stąd też zakres pojęcia czynu musi się różnić⁶⁵. To, co rozumiemy pod pojęciem czynu, jest też częściowo wynikiem pewnej przyjętej konwencji⁶⁶. Jak trafnie wskazuje P. Kardas: „sposób ujmowania czynu w prawie karnym winien być pochodną funkcji, jakie ma do spełnienia to pojęcie”⁶⁷. Ustalenie nieskażonego prawniczym rozumowaniem znaczenia słowa czyn zdaje się być niemożliwe⁶⁸. Jedyne, co można powiedzieć o czynie w ogólności, jest to, że należy on do zjawisk przyrody⁶⁹.

Warto być świadomym, że niektórzy autorzy starają się odkryć uniwersalne rozumienie czynu czy też dopasować interpretację tego pojęcia na gruncie prawa karnego do rozumienia uniwersalnego. Niektórzy wskazują, że czyn – jako termin fundamentalny dla systemu prawa – winien być interpretowany w znaczeniu pozaprawnym⁷⁰. Prób takich nie można zatem od razu skazywać na niepowodzenie. Koniecznie trzeba jednak pamiętać, że czyn w prawie karnym musi być postrzegany jako relewantny bądź irrelewantny z perspektywy norm

63 W. Mąciór, *Czyn...*, s. 14.

64 M. Tarnawski, *Zagadnienia jedności...*, s. 4; A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg...*, s. 17–18; A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność...*, s. 19; P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 110.

65 A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg...*, s. 18. Por. też Z. Ziemiński, K. Daszkiewicz, S. Sołtysiński, *Trójgłos...*, s. 20.

66 M. Cieślak, *Recenzja książki L. Kubickiego: Przepięstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 2 (372), s. 125.

67 P. Kardas, *Przepięstwo ciągle...*, s. 52.

68 P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 106, 108.

69 T. Przesławski, *Psychika, czyn, wina. Wpływ czynnika psychicznego na zachowanie człowieka i jego winę jako podstawę odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 19.

70 L. Kubicki, *Przepięstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975, s. 42.

prawa karnego⁷¹. Jego zadaniem jest stanowienie podstawy do dokonywania dalszej oceny prawnokarnej. Trafnie bowiem wskazuje I. Andrejew, że „doktrynę prawa karnego cechuje pewien autarkizm, gdy chodzi o kształtowanie pojęć tego prawa [...] dezyderat, aby została opracowana wspólna dla wielu dyscyplin teoria czynu, pozostaje w sferze pragnień”⁷². Wyznaczenie właściwej definicji czynu na gruncie prawa karnego jest także niezbędne z punktu widzenia właściwego realizowania przez tę gałąź prawa funkcji gwarancyjnej⁷³. Definiowanie pojęć w prawie karnym nie może bowiem nie uwzględniać celów, które ta gałąź prawa pełni⁷⁴.

Problem badawczy, pytania badawcze i hipotezy

Na podstawie dotychczasowych rozważań wstępnych należy sformułować główny problem badawczy, postawić pytania badawcze oraz hipotezy. Problemem badawczym analizowanym w niniejszej monografii jest **istota czynu i winy jako elementów struktury przestępstwa w polskim prawie karnym**. Na jego podstawie, po przeprowadzeniu badań wstępnych, można postawić następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest miejsce czynu w prawie karnym – czy jest elementem struktury przestępstwa, czy znajduje się „obok” niej?
2. Jak należy interpretować zasadę *nullum crimen sine actionis*?
3. Jaka jest rola czynu w prawie karnym?
4. Jakie można wyróżnić formy czynu?
5. Jaki element struktury przestępstwa „wyłącza” niepoczytalność?
6. Jakie okoliczności uniemożliwiają zaklasyfikowanie zachowania jako czynu?

71 M. Tarnawski, *Zagadnienia jedności...*, s. 4–5. Podobnie A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg...*, s. 18; I. Andrejew, *O pojęciu czynu...*, s. 212; A. Zoll, *Okoliczności...*, s. 10–11.

72 I. Andrejew, *O pojęciu czynu...*, s. 212. Podobnie A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność...*, s. 10–11.

73 Por. podobnie A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg...*, s. 10; I. Andrejew, *O pojęciu czynu...*, s. 212.

74 P. Konieczniak, *Czyn jako podstawa...*, s. 107.

1. Źródła

1.1. Projekty Kodeksu karnego

Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968.

1.2. Akty prawne

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 r., nr 6, poz. 27).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U. z 2024 r., poz. 572, z 2025 r., poz. 769).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tj. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071, 1172).

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tj. Dz.U. z 2024 r., poz. 917).

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (tj. Dz.U. z 2022 r., poz. 1689).

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 911).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46, 304, 1178).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1939).
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 825, 1014, 1080).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 978, 1228).

1.3. Orzeczenia

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1958 r., sygn. III K 1336/57, LEX nr 178612.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 1968 r., sygn. IV KR 110/68, LEX nr 20803.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 1973 r., sygn. IV K 251/73, „Biuletyn Sądu Najwyższego” 1974, nr 4–5, poz. 101.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 1974 r., sygn. RW 50/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna” 1974, nr 6, poz. 124.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 października 1974 r., sygn. III KR 187/74, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna” 1974, nr 12, poz. 226.
- Uchwała 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 sierpnia 1975 r., sygn. VI KZP 16/75, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna” 1975, nr 9, poz. 120.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 1978 r., sygn. IV KR 68/78, LEX nr 21761.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1982 r., sygn. V KRN 59/82, LEX nr 17428.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 września 1991 r., sygn. II AKr 87/91, LEX nr 27592.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 1995 r., sygn. WR 168/95, LEX nr 45481.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 czerwca 1999 r., sygn. II AKa 154/99, „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych” 2000, nr 7–8, poz. 50.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 kwietnia 2000 r., sygn. II AKa 14/00, LEX nr 46425.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2002 r. sygn. V KKN 591/98, LEX nr 53342.

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2002 r., sygn. III KK 58/02, LEX nr 56846.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 marca 2003 r., sygn. II AKa 16/03, „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych” 2004, nr 5, poz. 30.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2003 r., sygn. II KK 331/02, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych” 2003, nr 1, poz. 969.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 31 marca 2005 r., sygn. II AKa 52/05, LEX nr 152964.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 września 2005 r., sygn. II AKa 117/05, LEX nr 164404.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 26 listopada 2006 r., sygn. II AKa 98/06, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2007, nr 5, poz. 53.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 listopada 2006 r., sygn. II AKa 96/06, LEX nr 297315.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2010 r., sygn. V KK 212/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych” 2010, nr 1, poz. 2301.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 24 września 2013 r., sygn. IV Ka 787/13, LEX nr 1663295.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 listopada 2014 r., sygn. 31199/12, LEX nr 1541295.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 17 marca 2014 r., sygn. V K 1/14, LEX nr 1870942.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 8 listopada 2016 r., sygn. V Pa 73/16, LEX nr 2185158.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2016 r., sygn. K 6/14, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. A” 2016, poz. 98.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2019 r., sygn. II KK 28/19, LEX nr 2634558.
- Postanowienie Sądu Okręgowego w Częstochowie z dnia 29 sierpnia 2019 r., sygn. VII Kz 378/19, LEX nr 2721147.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 listopada 2022 r., sygn. II AKa 492/21, LEX nr 3438742.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 maja 2023 r., sygn. II AKa 6/23, LEX nr 3636063.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 października 2023 r., sygn. VIII AKa 184/23, LEX nr 3664223.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 8 kwietnia 2024 r., sygn. II AKa 20/24, LEX nr 3754179.

2. Literatura

- Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974.
- Andrejew I., *O pojęciu czynu w prawie karnym*, „Studia Filozoficzne” 1985, nr 2–3 (231–232), s. 211–224.
- Andrejew I., *O pojęciu winy w polskim prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 7 (437), s. 39–51.
- Andrejew I., *Polskie prawo karne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Andrejew I., *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Andrejew I., *Unormowanie błędu we współczesnym prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 5 (399), s. 38–50.
- Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1978.
- Andrejew I., *Ustawowe znamiona przestępstwa*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959.
- Auscaler G., *Stan wyższej konieczności w prawie karnym. Zagadnienia legalności i celowości w prawie karnym imperialistycznym a w prawie karnym socjalistycznym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1953.
- Bafia J., *Polskie prawo karne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 2, s. 79–96.
- Barczak-Oplustil A., *Zasada koincydencji winy i czynu w Kodeksie karnym*, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2016.
- Batawia S., *Wstęp do nauki o przestępcy. Zagadnienie skłonności przestępczych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.
- Bentham J., *The Works*, William Tait, Edinburgh 1843.
- Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Lexis Nexis, Warszawa 2006.
- Bojarski T., *Spoleczna szkodliwość czynu i wina w projekcie k.k.*, w: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Ciesłaka*, red. S. Waltoś, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1993, s. 71–81.

- Bojarski T., *Tradycja i postęp w nowelizacji prawa karnego – od Makarewicza do stanu obecnego*, „TeKa Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 2008, s. 7–15.
- Bojarski T., *Z problematyki stanów konieczności w polskim prawie karnym*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 73–85.
- Blok Z., *Metodologiczne problemy dotyczące badań związków polityki z prawem*, „Historia i Polityka” 2022, nr 41 (48), s. 21–40, <https://doi.org/10.12775/HiP.2022.020>.
- Borski M., *Wstęp*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021, nr 1 (XXI), s. 9–12.
- Bożek M., *Konstytucja fasadowa – prolegomena*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 1 (923), s. 3–28.
- Breguła Ł., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 8.2.2017 r., III KK 226/16*, „Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich Iustitia” 2019, nr 2 (36), s. 1–3, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/glosa-do-wyroku-sadu-najwyzszego-z-8-2-2017-r-iii-kk226161,9878> [dostęp: 27.03.2024].
- Breguła Ł., *The Principle of Subjectifying of Penal Liability and Guilt*, „Biuletyn Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2019, nr 2 (16), s. 17–25, <https://doi.org/10.32084/sawp.2019.14.2-2>.
- Buchała K., *Bezprawność zorientowana na zachowanie się sprawcy czy też jego następstwa*, w: *Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Witolda Świdry*, red. J. Fiema, W. Gutekunst, S. Hubert, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1969, s. 22–34.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Buchała K., *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.
- Buchała K., *Wina – wina nieumyślna*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1977, z. 74, s. 79–113.
- Buchała K., *Wina czynu a zawinienie na przedpolu czynu zabronionego*, w: *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E. Pływaczewski, Temida 2, Białystok 1998, s. 61–86.
- Buchała K., *Wina przy przestępstwach sprowadzenia powszechnego niebezpieczeństwa*, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1960.
- Buchała K., *Z rozważań nad winą nieumyślną – niedbalstwo*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 2 (348), s. 50–64.
- Buchała K., *Zasada winy – terażniejszość i przyszłość*, „Studia Iuridica” 1988, nr 16, s. 21–34.

- Buchała K., *Zawinienie na przedpolu czynu zabronionego. Wybrane problemy*, „Przegląd Prawa Karnego” 1995, nr 12, s. 5–18.
- Budyn-Kulik M., *Nieumyślność jako brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego a pozytywnie ujęte przesłanki subiektywnego przypisania z perspektywy prawnokarnej i psychologicznej*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 432–450.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Verba, Lublin 2005.
- Budziński S., *Wykład porównawczy prawa karnego*, Drukarnia Jana Jaworskiego, Warszawa 1868.
- Burdziak K., *Kilka uwag na temat istoty błędu (rozważania na tle polskiego prawa karnego)*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018/1.
- Burdziak K., *Kilka uwag na temat istoty tzw. błędu co do prawa (rozważania na tle polskiego prawa karnego)*, PwDSK 2019/39.
- Burdziak K., *Niemожność przyjęcia czynu a niepoczytalność sprawcy – uwagi na tle artykułu Ziemiński Z., Daszkiewicz K., Sołtyński S., Trójgłos o prawniczym pojęciu czynu*, „Studia Prawnicze” 1971, nr 29, ss. 20–45, w: *Wierna Polsce. Księga jubileuszowa w 100. rocznicę urodzin Pani Profesor Krystyny Paluszyńskiej-Daszkiewicz*, red. J. Piskorski, M. Paszko, M. Błaszczak, ArchaeGraph, Łódź 2024, s. 115–131.
- Burdziak K., *Osoba niepoczytalna a prawnokarne norma sankcjonowana. Rozważania na tle polskiego Kodeksu karnego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Burkhardt B., *Wina odnosząca się do czynu i zawinienie w przedpolu czynu (Vorverschulden)*, „Studia Prawnicze” 1988, nr 1–2 (95–96), s. 275–296.
- Byczyk M., *Dekryminalizacja przestępstwa (nieświadomie) nieumyślnego*, „Studia Prawnicze” 2014, nr 3 (199), s. 119–136, <https://doi.org/10.37232/sp.2014.3.5>.
- Cackowski Z., *Główne zagadnienia i kierunki filozofii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970.
- Child J.J., *Defense of a Basic Voluntary Act Requirement in Criminal Law from Philosophies of Action*, „New Criminal Law Review” 2020, no. 4 (23), s. 437–470, <https://doi.org/10.1525/nclr.2020.23.4.437>.
- Chmielowski B., *Nowe Ateny albo albo Akademia wszelkiej scyencyi pełna, na różne tytuły, iák ná classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla náuki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erigowana*, biblioteka.kijowski.pl/chmielowski%20benedykt/ateny.pdf [dostęp: 27.03.2024].
- Cieślak M., *Pojęcie czynu na tle przesłanek odpowiedzialności karnej w obowiązującym prawie polskim*, w: *Idem, Dzieła wybrane, T. 5: Prawo karne materialne. Artykuły studia*

- i inne prace, red. S. Waltoś, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 327–348.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1990.
- Cieślak M., *Recenzja książki L. Kubickiego: Przepięstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 2 (372), s. 123–126.
- Cieślak M., *Zasada humanizmu jako naczelną dyrektywa w sferze prawa karnego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji UG” 1985, nr 13, s. 73–94.
- Cieślak M., Spett K., Wolter W., *Psychiatria w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1977.
- Cieślak W., *Zasady humanizmu i humanitaryzmu w polskim prawie karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 61, s. 37–48, <https://doi.org/10.31648/sp.9113>.
- Cieślak W., Potulski J., *Okoliczności usprawiedliwiające nieświadomość bezprawności kryminalnej. Próba systematyzacji*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, s. 21–34.
- Cieply F., *Środki zabezpieczające – do zmiany czy likwidacji?*, „Państwo i Prawo” 2015, nr 7 (832), s. 83–96.
- Czakoń W., *Metoda systematycznego przeglądu literatury*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 3 (854), s. 57–61, <https://doi.org/10.33141/po.2011.03.13>.
- Czakoń W., Klimas P., Kawa A., *Krótkowzroczność strategiczna – metodyczne aspekty systematycznego przeglądu literatury*, „Studia Oeconomica Posnanensia” 2019, no. 2 (7), s. 27–37, <https://doi.org/10.18559/SOEP.2019.2.2>.
- Ćwiąkałski Z., *Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym (zagadnienia teorii i praktyki)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwo z premedytacją*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968.
- Davidson D., *“Agency,” in Essays on Actions and Event*, Oxford University Press, New York 2001.
- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Derlatka M., *Błąd co do prawa – wybrane aspekty*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3, s. 146–150.
- Dębski M., *Usiłowanie przestępstwa z zaniechania*, „Palestra” 1964, nr 2 (74), s. 26–32.
- Doliński D., Grzyb T., *Posłuszni do bólu. O uległości wobec autorytetu w 50 lat po eksperymencie Milgrama*, Smak Słowa, Sopot 2017.

- Domarecka-Malinowska E., *Edukacja osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu głębokim – próba oceny dokonań pedagogicznych*, „Szkoła Specjalna” 2005, nr 2, s. 93–101.
- Dubber M.D., *Criminal Law in Comparative Context*, „Journal of Legal Educatio” 2006, no. 3 (55), s. 1–11.
- Duff A., *Action, the Act Requirement and Criminal Liability*, „Royal Institute of Philosophy Supplement” 2004, no. 55, s. 69–103, <https://doi.org/10.1017/s135824610000864x>.
- Dukiet-Nagórska T., *Tak zwane przestępstwa zbiorowe w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1987.
- Falana-Jafra A., *Normatywna i semantyczna konstrukcja winy w polskim prawie karnym. Uwagi de lege ferenda*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2020, nr 1 (27), s. 31–44, <https://doi.org/10.14746/pspsj.2020.27.1.2>.
- Fereňčiková S., *Základné zásady trestnej zodpovednosti*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2016, nr 94, s. 36–49, <https://doi.org/10.15584/znurprawo.2016.19.3>.
- Fic R., *Klauzule niepodlegania karze*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2025.
- Filar M., *Kilka uwag w sprawie uregulowania odpowiedzialności karnej za czyn popełniony w stanie odurzenia alkoholowego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1978, T. 16 (89), s. 19–27.
- Filar M., *O niektórych ogólnych zasadach odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z sierpnia 1990 r. – polemicznie*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 4 (542), s. 80–89.
- Filar M., *Odurzenie alkoholem a zagadnienie uznania niepoczytalności: rozważania na tle nowego kodeksu karnego PRL*, „Palestra” 1970, nr 1 (145), s. 51–57.
- Filar M., *Okoliczności wyłączające lub umniejszające winę*, w: *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, red. A. Marek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 101–117.
- Filar M., *Okrzeplem w kopalni. Tam nie ma żartów*, „Rzeczpospolita”, www.rp.pl/opinie-prawne/art12486681-marian-filar-okrzeplem-w-kopalni-tam-nie-ma-zartow [dostęp: 15.03.2023].
- Filar M., *Poczytalność sprawcy odurzonego alkoholem w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1969.
- Fitko B., *Maszynista i przestępstwo spowodowania niebezpieczeństwa katastrofy w komunikacji*, „Prokuratura i Prawo” 2024, nr 9, s. 49–72.
- Francuz G., *Czy świadomość zwierząt jest antropomorficzną iluzją?*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria” 2015, nr 2 (94), s. 399–415.
- Frankowski S., *Wina i kara w angielskim prawie karnym*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1976.

- Fronczak A., *Powinność w strukturze przestępstwa nieumyślnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013, nr 3 (LXXV), s. 99–111.
- Fronczak A., *Przyczynek do rozróżnienia niedbalstwa i niedbałości w polskim prawie karnym*, „Studia Iuridica” 2011, nr 53, s. 97–113.
- Gajewska-Kraczkowska H., *Glosa do wyroku SN z dnia 15 maja 1984 r., III KR 101/84*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1986, nr 7–8, s. 332–335.
- Galiński M., *Ustalenie strony podmiotowej czynu zabronionego w przypadku sprawcy niepoczytalnego*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1 (21), s. 321–335, <https://doi.org/10.18276/ais.2018.21-15>.
- Gardocki L., *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio G. IUS” 2013, nr 2 (60), s. 29–40, <http://dx.doi.org/10.17951/g.2013.60.2.29>.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2017.
- Gąsior M.E., Wichniak A., *Somnambulizm w świetle odpowiedzialności karnej*, „Annales Academiae Medicae Silesiensis” 2019, nr 73, s. 305–312, <https://doi.org/10.18794/aams/109981>.
- Gerstman S., *Uczucia w naszym życiu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1963.
- Gierowski J.K., *Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne. Cz. I*, „Palestra” 1995, nr 5–6 (XXXIX), s. 53–59.
- Gierowski J.K., Paprzycki L.K., *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2013.
- Giezek J., *Komentarz do art. 1, w: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 16–32.
- Giezek J., *Komentarz do art. 31 k.k., w: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 263–270.
- Giezek J., *Strona podmiotowa czynu zabronionego a model i kryteria subiektywnego przypisania*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 90–113.
- Giezek J., *Świadomość sprawcy czynu zabronionego jako ontyczna podstawa tzw. subiektywnego przypisania odpowiedzialności karnej*, „Acta Iuridica Stetinensis” 2018, nr 1 (21), s. 45–67, <https://doi.org/10.18276/ais.2018.21-02>.
- Giezek J., Lipiński K., *Kilka uwag o zawinionym wprawieniu się sprawcy czynu zabronionego w stan niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej*, „Palestra Świętokrzyska” 2016, nr 35–36, s. 28–36.
- Glaser S., *Normatywna nauka o winie*, Drukarnia Rolnicza, Warszawa 1934.

- Golonka A., *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Golonka A., *Stan silnego wzburzenia – wybrane problemy prawnokarne*, w: *Wierna Polsce. Księga jubileuszowa w 100. rocznicę urodzin Pani Profesor Krystyny Paluszyńskiej-Daszkiwicz*, red. J. Piskorski, M. Paszko, M. Błaszczak, ArchaeGraph, Łódź 2024, s. 229–252.
- Golonka A., *Zaburzenia preferencji seksualnych a „inne zakłócenia czynności psychicznych”*, „*Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*” 2011, z. 3 (XV), s. 93–105.
- Grabowski M., *Krajobraz winy. Próba analizy fenomenologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001.
- Grudecki M., *Kontratypy pozaustawowe w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021.
- Grudecki M., Sitarz O., *Prawo karne i prawo wykroczeń. Skrypt*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2022.
- Grunberger R., *Historia społeczna Trzeciej Rzeszy*, T. 1, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.
- Grzesiak P., *Miejsce trafu moralnego w prawie karnym – kilka uwag dogmatycznych*, „*Progress. Journal of Young Researchers*” 2020, nr 8, s. 134–150, <https://doi.org/10.26881/prog.2020.8.09>.
- Grzesik M., *Funkcjonowanie art. 17 § 1 punkty 1–4 oraz art. 322 k.p.k. w praktyce prokuratorskiej*, „*Prokuratura i Prawo*” 2016, nr 3, s. 142–168.
- Gubiński A., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.
- Gubiński A., *Zasady prawa karnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974.
- Gutowski M., Kardas P., *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Kilka uwag o kompetencjach sądów powszechnych do bezpośredniego stosowania konstytucji*, „*Palestra*” 2016, nr 4 (700), s. 5–30.
- Hanausek T., *Wyłączenie czynu jako podstawowego elementu przestępstwa*, „*Wojskowy Przegląd Prawniczy*” 1967, nr 4 (85), s. 432–447.
- Hanc J., Sitarz O., *Czas i miejsce popełnienia czynu zabronionego*, w: *Prawo karne. Wykład akademicki*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2023, s. 223–228.
- Hausz-Piskorz B., Buczkowski K., *Diagnostyka i leczenie choroby Alzheimera w warunkach praktyki lekarza rodzinnego*, „*Forum Medycyny Rodzinnej*” 2013, nr 4 (7), s. 198–207.

- Helios J., Jedlecki M., *Problem winy umyślnej przy przestępstwie znęcania się nad zwierzętami*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, nr 62, s. 11–23.
- Herzberg R.D., *Die Unterlassung im Strafrecht und das Garantenprinzip*, De Gruyter, Berlin 1972.
- Hirsch H.J., *Czy zasada czynu jako podstawowa zasada prawa karnego jest wystarczająco przestrzegana?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1 (LXVIII), s. 5–17.
- Hirsch H.J., *O krytyce finalizmu*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 157–173.
- Hoc S., *Rozkaz w kodeksie karnym*, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2009, s. 165–175.
- Horoszewski P., *Zabójstwo z afektu*, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947.
- Husak D., *“Does Criminal Liability Require an Act?”*, in: *Philosophy and the Criminal Law*, ed. R.A. Duff, Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 60–101.
- Husak D., *Rethinking the Act Requirement*, „Cardozo Law Review” 2007, no. 6 (28), s. 2437–2459.
- Jakubski P., *Wina i jej stopniowalność na tle kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 4, s. 42–57.
- Jakobs G., *O prawnokarnej funkcji zamiaru, nieumyślności winy*, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego, Karpacz, maj 1990*, red. T. Kaczmarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1990, s. 35–52.
- Jakobs G., *Schuld und Prävention*, Mohr, Tübingen 1976.
- Jakobs G., *Das Schuldprinzip*, Westdeutscher Verlag, Düsseldorf 1993.
- Jescheck H.H., *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*, Dunker & Humblot, Berlin 1978.
- Jędrzejewski Z., *Artykuł 28 § 1 k.k. po nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r. Uwagi na temat konieczności oddzielania strony podmiotowej czynu zabronionego od winy*, „Studia Iuridica” 2016, nr 65, s. 25–40.
- Jędrzejewski Z., *Nieświadomość bezprawności czynu*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006, nr 3 (LXXIX), s. 33–54.
- Jędrzejewski Z., *Uwagi o pojęciu przestępstwa w projekcie kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10 (572), s. 90–97.

- Joerden J.C., *Pojęcie i istota odpowiedzialności karnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin – Polonia. Sectio G” 2000, vol. 47, s. 41–50.
- Juzaszek M., *Między trafem moralnym [moral luck] a trafem prawnym [legal luck]*, „Diametros” 2014, nr 41, s. 56–76.
- Juzaszek M., *Paradoks trafu prawnego w kontekście odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2024.
- Kaczmarek T., *O finalnej teorii winy na gruncie doktryny polskiej*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 6 (292), s. 940–949.
- Kaczmarek T., *Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawinionej niepoczytalności*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 1 (695), s. 35–45.
- Kaczmarek T., *Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 175–196.
- Kaczmarek T., *Zawinienie na przedpolu czynu zabronionego*, w: *System Prawa Karnego. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, C.H.Beck, Warszawa 2017, s. 716–731.
- Kaczmarek T., Giezek J., *O subiektywnym przypisaniu nieświadomego przestępstwa nieumyślnego*, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego Karpacz maj 1990*, red. T. Kaczmarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1990, s. 53–71.
- Kaczmarek T., Giezek J., *Przestępstwo z niedbalstwa jako wynik deficytu informacji*, „Przeгляд Prawa Karnego” 1990, nr 4, s. 19–31.
- Kardas P., *Problem usprawiedliwienia błędu a podstawy wyłączenia winy*, w: *Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 85–115.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągle w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 1999.
- Kaufmann A., *Die Dogmatik der Unterlassungsdelikte*, Schwartz, Göttingen 1959.
- Kaufmann A., *Schuld und Strafe. Studien zur Strafrechtsdogmatik*, C. Heymann, München 1983.

- Kochanowski J., *Subiektywne granice sprawstwa i odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1985.
- Komandowska A., *Zasada winy – uwagi na tle polskiego kodeksu karnego*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2009, z. 1 (V), s. 57–67.
- Konieczniak P., *Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2002.
- Konopka K., *Zabójstwa honorowe jako przykład relatywizmu osobistych praw człowieka we współczesnych społeczeństwach wielokulturowych*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2024, nr 1 (44), s. 132–146, <https://doi.org/10.15584/actaires.2024.1.8>.
- Korycka M., *Teoria zasad prawnych Roberta Alexy’ego*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2010, nr 1 (1), s. 48–63.
- Kowalewska-Łukuć M., *Imputacyjna koncepcja winy i ekskulpany 2° (polemika z M. Małeckim)*, „Państwo i Prawo” 2021, nr 5 (903), s. 126–134.
- Kowalewska-Łukuć M., *Strona podmiotowa a wina – wzajemne relacje*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1 (21), s. 183–194, <https://doi.org/10.18276/ais.2018.21-09>.
- Kowalewska-Łukuć M., *Wina w prawie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Kowalewska-Łukuć M., *Zabójstwo eutanatyczne jako anormalna sytuacja motywacyjna*, „Acta Iuris Stetinensis” 2021, nr 3 (35), s. 23–35, <https://doi.org/10.18276/ais.2021.35-02>.
- Kozanecki Z., *Dwie czy trzy formy winy?*, „Nowe Prawo” 1956, nr 9 (124), s. 84–86.
- Krawczyk P., *Odpowiedzialność karna cudzoziemca za ślub z nieletnią – glosa do postanowienia Sądu Okręgowego w Częstochowie z 29.08.2019 r. (VII Kz 378/19)*, „Palestra” 2022, nr 9 (778), s. 113–127.
- Kretschmer E., *Psychologia lekarska*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1958.
- Król-Bogomilska M., *Formy winy w germańskim i romańskim systemie prawa karnego*, „Studia Iuridica” 1988, nr 16, s. 83–97.
- Król-Bogomilska M., *Tradycyjne formuły winy w świetle współczesnej psychologii*, „Studia Iuridica” 1982, nr 10, s. 83–103.
- Królikowski M., *Modele rozumowania dogmatycznego w prawie karnym*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 4 (60), s. 17–37, [https://doi.org/10.32082/fp.voi4\(60\).386](https://doi.org/10.32082/fp.voi4(60).386).
- Krukowski A., *Węzłowe problemy obrony koniecznej na tle art. 22 nowego kodeksu karnego*, „Palestra” 1971, nr 1 (157), s. 44–58.
- Krümpelmann J., *Die Neugestaltung der Vorschriften über die Schuldfähigkeit durch das Zweite Strafrechtsreformgesetz vom 4. Juli 1969*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1976, Nr. 88, s. 6–39, <https://doi.org/10.1515/zstw.1976.88.1.6>.

- Krzyszowski E., *Projekt kodeksu karnego polskiego. Uwagi autora projektu*, Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda S-ów, Warszawa 1918.
- Kubiak R., *Pojęcie usprawiedliwionego błędu w nowym kodeksie karnym*, „Palestra” 1998, nr 7–8 (487–488), s. 33–52.
- Kubicki L., *Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975.
- Kulik M., *Przestępstwa współkarane w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021.
- Lachowski J., *Czy konsekwentnie oddzielono stronę podmiotową od winy w Kodeksie karnym z 1997 r.*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, T. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 599–612.
- Lachowski J., *Nieumyślność a brak zamiaru w prawie karnym – uwagi de lege ferenda*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 399–417.
- Lachowski J., *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997 r.*, „Studia Prawnicze” 2006, nr 1 (167), s. 125–137, <https://doi.org/10.37232/sp.2006.1.6>.
- Lachowski J., *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2005.
- Laciak O., Turay L., *Zásady trestného práva hmotného – teoretický základ pre aplikačnú prax*, v: *Zásady trestného práva hmotného. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. T. Strémy, L. Turay, Leges, Praha 2020, s. 39–51.
- Lenartowicz P., *O wczesnych stadiach ewolucji człowieka. Problem rekonstrukcji form człowiekowatych z początku okresu lodowcowego*, w: *Człowiek i świat: szkice filozoficzne*, red. R. Darowski, WAM, Kraków 1972, s. 160–213.
- Leszczyński G., *Niedojrzałość emocjonalna jako przyczyna niezdolności konsensualnej kontrahenta*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2015, nr 1 (21), s. 8–15.
- Leśnicka A.K., *Seksomnia jako szczególna postać parasomni*, „Polski Przegląd Neurologiczny” 2010, nr 3 (6), s. 157–160.
- Lewaszkiwicz B., *Zakres niedbalstwa jako podstawy odpowiedzialności cywilnej*, „Nowe Prawo” 1956, nr 3 (119), s. 60–69.
- Lisowska A., *Konstrukcja niepoczytalności w prawie karnym z uwzględnieniem aspektów psychopatologii*, [maszynopis niepublikowanej rozprawy doktorskiej], Łódź 2022.
- Liszewska A., *Strona podmiotowa czynu i wina a niepoczytalność*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, T. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 635–649.

- Ľorko J., Tarabová N., *Základné zásady trestného práva hmotného – implicitná súčasť trestného zákona?*, v: *Zásady trestného práva hmotného. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. T. Strémy, L. Turay, Leges, Praha 2020, s. 53–66.
- Łubiński P., *Ochrona ludności cywilnej. Ochrona uchodźców*, w: *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Informacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 209–227.
- Łuniewski W., *Zarys psychiatrii sądowej. Część ogólna*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1950.
- Maciejowski F., *Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych*, Druk. Rządowej przy Kom. Rząd. Sprawiedliwości, Warszawa 1848.
- Majewski J., *Błąd co do kontratypu jako podstawa wyłączenia winy*, w: *Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 21–39.
- Majewski J., *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu (zagadnienia węzłowe)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1997.
- Majewski J., *Przestępstwo sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej*, „Palestra” 2000, nr 7–8 (511–512), s. 13–25.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10 (572), s. 69–79.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1938.
- Malinowski A., *Podstawowe zagadnienia w orzecznictwie sądowo-psychiatrycznym*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1961.
- Małecki M., *Przypisanie winy. Podstawy teorii ekskulpantów*, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2019.
- Małolepszy M., *Czy badania porównawcze w zakresie prawa karnego są potrzebne?*, w: *Prawo obce w doktrynie prawa polskiego*, red. A. Wudarski, Stowarzyszenie Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2016, s. 467–479.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2006.
- Marek A., *Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 281–288.
- Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.

- Marek A., Lachowski J., *Struktura nieumyślności w kodeksie karnym z 1997 roku*, w: *Nieumyślność. Pokłosie VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2012, s. 9–33.
- Marzec-Remiszewski M., *Czy jest możliwe mówienie o odpowiedzialności bez wolnej woli?*, w: *Filozoficzne rozważania o człowieku, wolności i wartościach*, red. K. Bałękowski, K. Maciąg, Wydawnictwo Tygiel, Lublin 2015, s. 50–59.
- Maurach R., *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Müller, Karlsruhe 1971.
- Mąciór W., *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Mąciór W., *Nieudany Kodeks karny z 1997 roku*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 257–269.
- Mąciór W., *O finalizmie w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 6 (304), s. 970–986.
- Mąciór W., *Problem przestępstw nieumyślnych na tle wymagań teorii i praktyki*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1968.
- Mąciór W., *Swoistość zaniechania jako czynu zabronionego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 8 (438), s. 33–40.
- Merkel G., *Hirnforschung, Sprache und Recht*, in: *Strafrecht zwischen System und Telos. Festschrift für R.D. Herzberg zum 70. Geburtstag*, Hrsg. B. Hardtung, H. Putzke, H. Schlehofer, J. Scheinfeld [et al.], Mohr Siebeck, Tübingen 2008, s. 3–38.
- Miśkiewicz M., *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona w perspektywie prawno-psychiatrycznej*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2023, nr 4 (XXIII), s. 205–222, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.2695>.
- Moore M., *Act and Crime*, Oxford University Press, Oxford 1993.
- Mroczo P., *Kryminologiczne, prawne i medyczne aspekty choroby Alzheimera*, [maszynopis rozprawy doktorskiej, Uniwersytet w Białymstoku], Białystok 2021, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13745/1/P_Mroczo_Kryminologiczne_prawne_i_medyczne_aspekty_choroby_Alzheimera.pdf [dostęp: 27.03.2024].
- Mulák J., *Základní zásady trestního práva hmotného – jejich funkce, systematika a ústavní dimenze*, v: *Zásady trestního práva hmotného. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. T. Strémy, L. Turay, Leges, Praha 2020, s. 95–117.
- Muñoz-Conde F., Chiesa L.E., *The Act Requirement as a Basic Concept of Criminal Law*, „Cardozo Law Review” 2007, no. 28, s. 2461–2480.
- Nagel T., *Pytania ostateczne*, tłum. A. Romaniuk, Aletheia, Warszawa 1997.

- Nowak L., *Założenie prawniczego pojęcia czynu*, „Prakseologia” 1974, nr 2 (50), s. 129–145.
- Nowak P., *O istocie przestępstw nieumyślnych*, „Studia Prawnicze KUL” 2014, nr 2 (58), s. 89–113.
- Nowakowski J., Jędrzejek C., *Logical Model of Guilt as a Part of a Structure of Crime*, <https://ceur-ws.org/Vol-1296/paper4.pdf> [dostęp: 06.12.2022].
- Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997.
- Palka P., *Błąd co do prawnej oceny czynu (error iuris) – art. 30 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 9, s. 14–25.
- Papierkowski Z., *Fikcja winy czy niezrozumienie sensu nowoczesnego prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 1948, nr 1 (23), s. 73–82.
- Papierkowski Z., *Projekt kodeksu karnego*, „Prawo Kanoniczne” 1962, nr 3–4, s. 243–284.
- Papierkowski Z., *Projekt Kodeksu karnego – problem odpowiedzialności karnej*, „Nowe Prawo” 1963, nr 4–5 (202–203), s. 510–520.
- Papierkowski Z., *Usiłowanie a przestępstwa polegające na zaniechaniu*, „Palestra” 1936, nr 5 (13), 358–372.
- Paprzycka K., *Uwagi o W. Patryasa koncepcji zaniechania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1995, z. 3 (LVIII), s. 132–152.
- Pastwa-Wojciechowska B., Zalewski W., *Wina w prawie karnym i psychologii*, w: *Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką*, red. E. Habzda-Siwiek, J. Kabzińska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2014, s. 89–115.
- Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1988.
- Patryas W., *Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1993.
- Peno M., *Filozoficzne podstawy kryminalizacji. Rozważania na tle przestępstwa, zła i polityki prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019.
- Peno M., *Problem sposobu pojmowania i roli winy w prawie karnym (od dogmatyki do wartości)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, z. 3 (XX), s. 109–129.
- Petrażycki L., *O ideale społecznym i odrodzeniu prawa naturalnego*, w: *Idem, O nauce, prawie i moralności. Pisma wybrane*, wyboru dokonali J. Licki, A. Kojder, oprac. A. Kojder, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
- Piaczyńska A., *Kryteria stopniowania winy*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 9, s. 50–68.
- Piaczyńska A., *Posiadanie jako znamię czynu zabronionego*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8, s. 54–70.

- Piech K., *Zawinienie na przedpolu czynu zabronionego a wprawienie się w stan niepoczytalności przez sprawcę uzależnionego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019, z. 1 (XXIII), s. 75–95.
- Pietrzak R., *Koncepcja stosunkowania dóbr jako alternatywa wobec umiarkowanego posłuszeństwa w sytuacji bojowej*, w: *Reforma prawa karnego wojskowego w kontekście aktualnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, red. F. Ciepły, R. Pietrzak, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2023, s. 83–92.
- Pietrzak R., *O konieczności typizacji przestępstwa buntu w polskim kodeksie karnym*, „Prawo i Więź” 2021, nr 4 (38), s. 362–382, <https://doi.org/10.36128/priw.vi38.308>.
- Pietrzykowski T., *Problem podmiotowości prawnej zwierząt z perspektywy filozofii prawa*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2015, nr 2 (94), s. 247–259.
- Piszczygłowa B., *Błędy medyczne a odpowiedzialność w podmiotach leczniczych*, „Medical Forum” 2024, vol. 2, issue 1, s. 34–42, <https://doi.org/10.15804/MF.2024105>.
- Pławski S., *Glosa do wytycznych S.N. w sprawie wykładni art. 17 § 2 i 18 § 2 k.k.*, „Nowe Prawo” 1951, nr 1 (63), s. 54–56.
- Pławski S., *Prawo karne (w zarysie)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965.
- Pławski S., *Przestępstwa przeciwko życiu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963.
- Pławski S., *Przyczynek do problematyki przestępstw nieumyślnych*, „Nowe Prawo” 1959, nr 12 (162), s. 1403–1414.
- Pławski S., *Zagadnienie winy*, „Państwo i Prawo” 1950, nr 5–6 (51–52), s. 60–75.
- Pohl Ł., *Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2013.
- Pohl Ł., *Czy w skład czynu ciągłego mogą wchodzić zachowania niejednorodne?*, „Państwo i Prawo” 2021, nr 4 (902), s. 133–144.
- Pohl Ł., *Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 1 (LXVIII), s. 55–64.
- Pohl Ł., *O pojmowaniu i roli możliwości wykonania działania w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016, nr 1, s. 41–46.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Popławski H., *Niedbalstwo jako postać winy nieumyślnej*, „Palestra” 1962, nr 10 (59), s. 44–54.

- Popławski H., *Stan silnego wzburzenia a ograniczenie poczytalności*, „Nowe Prawo” 1980, nr 6 (398), s. 29–40.
- Popławski H., *W kwestii rozwiązania zagadnienia ryzyka w płaszczyźnie winy*, „Nowe Prawo” 1969, nr 5 (275), s. 709–717.
- Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, ustawie karnej i karze*, red. J. Kulesza, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
- Prawo karne. Wykład akademicki*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
- Przesławski T., *Funkcja czynnika psychicznego w konstrukcji czynu zabronionego i formach winy*, „Studia Iuridica” 2008, nr 48, s. 219–238.
- Przesławski T., *Psychika, czyn, wina. Wpływ czynnika psychicznego na zachowanie człowieka i jego winę jako podstawę odpowiedzialności karnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Rajzman H., *O czynie w kodeksie karnym*, w: *Księga pamiątkowa ku czci prof. dra Witolda Świdy*, red. J. Fiema, W. Gutekunst, S. Hubert, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1969, s. 117–124.
- Rajzman H., *Recenzja pracy Władysława Mąciora „Problem przestępstw nieumyślnych na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki”*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 6 (280), s. 1097–1102.
- Ratajczak A., *Stan nietrzeźwości w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1969.
- Reinhold J., *Zarys prawa karnego obowiązującego na ziemiach polskich. Część ogólna. Zeszyt pierwszy*, Księgarnia J. Czarneckiego, Warszawa–Kraków 1920.
- Rejman G., *Teorie i formy winy w prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980.
- Rejman G., *Wina w konstrukcji kodeksu karnego z 1997 roku*, w: *Prawo wczoraj i dziś. Studia dedykowane profesor Katarzynie Sójce-Zielińskiej*, red. G. Bałtruszajtys, Liber, Warszawa 2000, s. 261–277.
- Robinson P.H., *Structure and Function in Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford 1997.
- Rodzinkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.
- Rodzinkiewicz M., *Pojęcie winy w prawie karnym – próba analizy krytycznej na tle ujęcia relacyjnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992, z. 3 (LIV), s. 11–25.
- Rodzinkiewicz M., *Treść pojęcia czynu w prawie karnym jako efekt procedury modelowania*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*,

- red. Z. Cwiąkałski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1994, s. 211–221.
- Rodzyńkiewicz M., Wróbel W., *Środowiskowe opinie o reformie prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 12 (538), s. 86–92.
- Romańczuk-Grącka M., *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Romańczuk-Grącka M., *Problem „wolnej woli” jako przesłanka odpowiedzialności karnej z perspektywy neurokryminologii*, w: *Człowiek, społeczeństwo i państwo z perspektywy nauk kryminologicznych. Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dr. hab. dr. h.c. Emila W. Pływaczewskiego*, red. E. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2023, s. 939–953.
- Romańczuk-Grącka M., *Wola jako element karnoprawnej oceny czynu w świetle neuronauk*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 7 (929), s. 77–97.
- Rosebury B., *Moral Responsibility and „Moral Luck”*, „The Philosophical Review” 1995, no. 4 (104), s. 499–524.
- Rosengarten F., *Zabójstwo w afekcie*, „Nowe Prawo” 1975, nr 4 (346), s. 526–536.
- Roxin C., *Das Schuldprinzip im Wandel*, in: *Strafgerichtigkeit, Festschrift für Arthur Kaufmann zum 70. Geburtstag*, Hrsg. F. Haft, W. Hassemer, U. Neumann, W. Schild [et al.], C.F. Müller. Heidelberg 1993, s. 519–535.
- Rutkowski R., *Kontrowersje w sprawie odpowiedzialności karnej osób z zaburzeniami psychicznymi*, w: *Materiały VII Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP „Teoria i praktyka oceny poczytalności”*, Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, Warszawa 1988, s. 8–26.
- Rutkowski R., *Różnice i podobieństwa w opiniowaniu stanów upić alkoholem i odurzeń innymi środkami (Postulaty nowelizacji § 3 art. 25 kodeksu karnego)*, „Nowe Prawo” 1991, nr 1–3 (523–525), s. 119–127.
- Saidovich A.R., *Ideas about the Corpus Delicti and the Classification of Crimes in the Criminal Legislation of Foreign Countries*, „World Bulletin of Management and Law” 2022, vol. 15, s. 91–96.
- Sawka M., Marcinkowska B., *Zaburzenia seksualne w padaczkę*, „Seksuologia Polska” 2004, nr 2, s. 65–70.
- Schmidhäuser E., *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Lehrbuch*, Mohr, Tübingen 1970.
- Sitarz O., *Czynny żal związany z usiłowaniem w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna i kryminalnopolityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.

- Sitarz O., *Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie na naruszenie i narażenie dobra prawnego w postaci życia człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025.
- Skrzypek W., *Rozkaz wojskowy a decyzja administracyjna*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2020, nr 1 (293), s. 88–105.
- Smarzewski M., *O społecznej szkodliwości czynu w polskim prawie karnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013, nr 2 (XXIII), s. 61–87.
- Snarski T., *Traf moralny a prawo karne. Kilka refleksji na temat zawinienia, wolnej woli i odpowiedzialności*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 46, s. 395–413.
- Sońta C., *Wina w kodeksie karnym na tle teorii winy*, w: *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Liber, Warszawa 2005, s. 331–358.
- Sośnik R., *Odpowiedzialność za przestępstwo zgwałcenia w krajach muzułmańskich*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, nr 2 (XXVI), s. 111–127, <https://doi.org/10.17951/sil.2017.26.2.111>.
- Sośniak M., *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1959.
- Spilgies G., *Über die Aporie der Schuld begründung bei unbewusster Fahrlässigkeit in einem auf Willensfreiheit gegründeten Schuldstrafrecht*, „Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik” 2010, Nr. 7–8, s. 490–493.
- Spotowski A., *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976.
- Stefański R.A., *Podstawy i przyczyny umorzenia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 2–3, s. 7–35.
- Stomma S., *Fikcja winy*, „Państwo i Prawo” 1947, nr 10 (20), s. 11–26.
- Stomma S., *Wina i związek przyczynowy w rozwoju prawa karnego*, Księgarnia J. Zawadzkiego, Wilno 1938.
- Strémy T., Janko S., *Teoreticko-metodologické východiská zásad trestného práva hmotného, v: Zásady trestného práva hmotného. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. T. Strémy, L. Turay, Praha 2020, s. 23–24.
- Streng F., *Schuld ohne Freiheit? Der funktionale Schuld begriff auf dem Prüfstand*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1989, Nr. 2 (101), s. 273–334.
- Stühler H., *Die actio libera causa de lege lata und de lege ferenda. Eine Analyse von Rechtsprechung und Literatur verbundene mit einem Gesetzgebungsvorschlag*, Ergon, Würzburg 1999.

- Szczepaniec M., *Regulacja błędu co do kontratywu w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2000, z. 2 (IV), s. 99–110.
- Szczygieł T., *Prace nad kodyfikacją prawa karnego materialnego Polski Ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025.
- Szerer M., *Glosa do wyroku SN z dnia 29 września 1971 r., II KR 186/71*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1972, nr 7–8, s. 370–374.
- Szerer M., *Przymus nieodporny*, „Nowe Prawo” 1963, nr 3 (201), s. 324–330.
- Szymusik A., *Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym, w: Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie: wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, red. J.K. Gierowski, A. Szymusik, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, s. 153–160.
- Śliwiński S., *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1946.
- Świda W., *Prawo karne. Część ogólna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.
- Świecki D., *Wina i strona podmiotowa a problem redagowania wyroku skazującego (refleksje o praktyce orzeczniczej)*, w: *Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 69–83.
- Tarnawski M., *Problem winy niepoczytalnego i poczytalności zmniejszonej, odurzonych alkoholem lub innymi środkami odurzającymi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, z. 2 (XXXVII), s. 33–54.
- Tarnawski M., *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1977.
- Tarnawski M., *Zmniejszona poczytalność sprawcy przestępstwa*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976.
- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Tarapata S., Zakrzewski P., *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, T. 43, s. 549–566.
- Teacher B.E., *Sleepwalking Used as a Defense in Criminal Cases and the Evolution of the Ambien Defense*, „Duquesne Criminal Law Journal” 2011, no. 2 (2), s. 127–138.
- Toshpulatov A.I., *The Principle of Responsibility for Guilt in Criminal Law*, „The American Journal of Political Science Law and Criminology” 2023, no. 4 (5), s. 20–26, <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume05Issue04-04>.

- Trafny M., *Zasada humanitaryzmu w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 3, s. 30–45.
- Tyszkiewicz L., *O definicji przestępstwa, jej strukturze i elementach*, „Problemy Prawa Karnego” 1995, nr 21, s. 37–59.
- Tyszkiewicz L., *Problem istoty winy w projekcie kodeksu karnego z 1994 r. (Uwagi krytyczne i wnioski de lege ferenda)*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 3 (589), s. 81–87.
- Ustkiewiczowa L., w: *Encyklopedyczny słownik psychiatrii*, red. L. Korzeniowski, S. Płużyński, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1972.
- van Kempem P.H., Bemelmans J., *EU protection of the substantive criminal law principles of guilt and ne bis in idem under Charter of Fundamental Rights: Underdevelopment and overdevelopment in an incomplete criminal justice framework*, „New Journal of European Criminal Law” 2018, no. 2 (9), s. 247–264.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Wasserstrom R.A., *Strict Liability in the Criminal Law*, „Stanford Law Review” 1960, no. 4 (12), s. 731–745.
- Waszczyński J., *Problem stopniowania winy w polskiej nauce prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, z. 4 (XXXVIII), s. 91–101.
- Waszczyński J., *Wina a prewencyjny aspekt kary*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiąkałski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1994, s. 271–281.
- Wąsek A., *Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce*, „Przegląd Prawa Karnego” 1990, nr 4, s. 5–17.
- Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 1999.
- Wąsek A., Kulik M., *Komentarz do art. 9*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 60–65.
- Wąsik D., *Odruchy bezwarunkowe (refleksyjne) a zdarzenia drogowe – wybrane zagadnienia*, „Paragraf na Drodze” 2021, nr 2, s. 11–30.
- Wessels J., *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*, C.F. Müller, Heidelberg 1982.
- Welzel H., *Das deutsche Strafrecht*, De Gruyter, Berlin 1969.
- Węclawska-Misiurek M., *Znaczenie zasady państwa prawnego w prawie Unii Europejskiej i polskim prawie konstytucyjnym w kontekście zasady wzajemnego zaufania*, „International Journal of Legal Studies” 2021, no. 1 (9), s. 13–24, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.0422>.
- Wieczorek K., *Skąd przychodzi wina? Aksjologiczne i dialogiczne źródła zawinienia*, „Filozofia Chrześcijańska” 2012, T. 9, s. 23–38.

- Williams B., *Ile wolności powinna mieć wola?*, tłum. T. Baszniak, T. Duliński, M. Szczubiałka, Aletheia, Warszawa 1999.
- Williams G., *Criminal Law. The General Part*, Steven & Sons, London 1961.
- Witkowski S., *Odpowiedzialność obiektywna kontra odpowiedzialność absolutna na gruncie kar administracyjnych (art. 189d pkt 4 k.p.a.)*, „Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem” 2019, nr 3 (11), s. 257–277, <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.331>.
- Wolter W., *Czynnik psychiczny w istocie przestępstwa*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1924.
- Wolter W., *Funkcja błędu w prawie karnym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie. Analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r.*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- Wolter W., *Nieświadomość bezprawności*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1935, nr 29, s. 224–234.
- Wolter W., *Reguły wyłączenia wielości ocen w prawie karnym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.
- Wolter W., *Z problematyki odpowiedzialności za przestępstwa z zaniechania*, „Państwo i Prawo” 1957, nr 6 (136), s. 1107–1122.
- Wolter W., *Z rozważań nad winą nieumyślną*, „Państwo i Prawo” 1962, z. 5–6 (195–196), s. 795–808.
- Wolter W., *Zasady odpowiedzialności karnej (na tle projektu kodeksu karnego PRL z 1968 r.)*, „Państwo i Prawo” 1968, z. 4–5 (266–267), s. 606–619.
- Wróbel W., *Wina i zawinienie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem winy umyślnej i winy nieumyślnej*, w: *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2006, s. 657–681.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, ZNAK, Kraków 2014.
- Wysocki D., *Pojęcie „posiadania” w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 2, s. 7–14.
- Wytrykowski K., *Błąd co do okoliczności wyłączającej winę*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, T. 13, s. 217–241.
- Zakrzewski P., *Stopniowanie winy w prawie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Zalewski W., *Niepoczytalność, poczytalność zmniejszona – garść wątpliwości, co do konstrukcji instytucji w kontekście najnowszych rozwiązań wobec „niepoprawnych” przestępców*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2015, T. 33, s. 471–489.

- Zawłocki R., *Nieumyślność jako podstawa odpowiedzialności karnej – w poszukiwaniu kompromisu*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 11, s. 567–577.
- Zelek M., *Wina w prawie karnym i prawie deliktów – przyczynek do dyskusji na temat tożsamości pojęcia winy w prawie polskim*, „Acta Iuris Stetinensis” 2019, nr 2 (26), s. 109–126, <https://doi.org/10.18276/ais.2019.26-09>.
- Zębik A., *Czyn jako zachowanie się celowe a problematyka winy*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 2 (288), s. 286–296.
- Zgliczyński W.S., *Alcohol as a public health challenge in Poland*, *Infos. Zagadnienia społeczno-gospodarcze* 2024, nr 9, s. 1–4.
- Ziembiński Z., *Analiza pojęcia czynu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
- Ziembiński Z., *Logiczne podstawy prawoznawstwa*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1966.
- Ziembiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Ziembiński Z., Daszkiewicz K., Sołtysiński S., *Trójgłos o prawniczym pojęciu czynu*, „Studia Prawnicze” 1971, z. 29, s. 20–45.
- Zientek J., *Karygodność i wina jako przesłanki odpowiedzialności w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 6, s. 7–32.
- Znamierowski C., *Wina i odpowiedzialność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957.
- Zoll A., *Czy nieletniość jest okolicznością wyłączającą winę? w: W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 191–196.
- Zoll A., *Einige Probleme der Handlungsbewertung im Strafrecht. Ein Beitrag zur Problematik des Verbrechensaufbaus*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1987, nr 20, s. 147–162.
- Zoll A., *Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa, w: Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym*, red. T. Kaczmarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1990, s. 101–112.
- Zoll A., *Komentarz do art. 1, w: Kodeks karny. Część ogólna. T. 1: Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 30–86.
- Zoll A., *Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy, w: Okoliczności wyłączające winę: materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 9–19.

- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, R. 23, s. 69–95.
- Zoll A., *O wartościowaniu czynu w prawie karnym (uwagi na marginesie artykułu prof. I. Andrejewa o pojęciu winy)*, „Państwo i Prawo” 1983, z. 4 (446), s. 109–114.
- Zoll A., *Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 10 (536), s. 30–42.
- Zoll A., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (zagadnienia ogólne)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982.
- Zoll A., „*Pozaustawowe*” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 425–438.
- Zoll A., *Regulacja błędu w projekcie kodeksu karnego*, w: *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1996, s. 242–250.
- Zoll A., *Zasady odpowiedzialności karnej*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Warszawa 1998.
- Zontek W., *Komentarz do art. 26*, w: *Kodeks karny. T. 1: Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021, s. 599–613.
- Żeromski S., *Syzyfowe prace*, Wydawnictwo J. Mortkowicza, Warszawa 1934.
- Żółtek S., *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

3. Źródła internetowe

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/dowolność.html> [dostęp: 15.09.2025].

<https://pl.wiktionary.org/wiki/myslozbrodnia> [dostęp: 21.08.2023].

Indeks osób

- Ajdukiewicz Kazimierz 39, 436
Alexy Robert 295, 296, 445
Andrejew Igor 23, 24, 27, 33, 37, 40, 41, 42, 44, 51, 61, 62, 63, 65, 66, 78, 79, 80, 98, 102, 104, 122, 124, 140, 158, 160, 163, 170, 178, 196, 197, 236, 237, 240, 243, 246, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 262, 271, 272, 309, 310, 359, 382, 415, 416, 436
Auscaler Gustaw 194, 436

Bafia Jerzy 238, 239, 436
Bałəkowski Krzysztof 297, 448
Bałtruszajtys Grażyna 19, 451
Barczak-Oplustil Agnieszka 21, 126, 130, 131, 132, 137, 139, 193, 203, 214, 215, 265, 271, 281, 282, 285, 286, 290, 291, 294, 299, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 321, 329, 334, 337, 348, 351, 352, 356, 357, 362, 363, 365, 366, 368, 369, 374, 383, 389, 394, 397, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 419, 421, 424, 436
Batawia Stanisław 328
Beling Ernst 41, 43
Bemelmans Joeri 297, 455
Bentham Jeremy 418, 436
Blok Zbigniew 31, 437
Błaszczak Magdalena 395, 442
Bojarski Tadeusz 207, 243, 379, 384, 385, 436, 437, 438, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 455, 456
Borski Maciej 32, 437
Bożek Michał 141, 437
Breguła Łukasz 21, 191, 197, 242, 437
Buchala Kazimierz 42, 44, 53, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 78, 108, 116, 117, 131, 169, 179, 180, 189, 192, 194, 201, 205, 208, 212, 240, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 272, 273, 279, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 305, 310, 323, 365, 366, 389, 407, 410, 413, 414, 421, 437, 438, 451
Buczowski Krzysztof 117, 442
Budyn-Kulik Magdalena 394
Budziński Stanisław 178, 179, 438
Burdziak Konrad 32, 33, 97, 100, 102, 121, 126, 130, 142, 143, 146, 147, 148, 163, 313, 314, 339, 340, 341, 346, 364, 368, 369, 438
Burkhardt Bjoern 215, 247, 281, 282, 285, 420, 438
Byczyk Marcin 14, 217, 263, 272, 274, 275, 277, 438

Cackowski Zdzisław 111, 438
Chiesa E. Luis 41, 49, 50, 52, 56, 61, 159, 161, 163, 423, 425, 448
Child John J. 94, 95, 96, 438
Chmielnicki Paweł 31
Chmielowski Benedykt 31, 438

- Cieplý Filip 127, 372, 439, 450
 Cieślak Marian 26, 38, 39, 40, 51, 54, 101, 102,
 103, 104, 105, 119, 142, 143, 154, 155, 158,
 263, 358, 363, 366, 410, 417, 438, 439
 Cieślak Wojciech 357, 358, 360, 361, 362,
 363
 Czakon Wojciech 32, 439
 Czelcow Michał 272
 Ćwiąkałski Zbigniew 324, 346, 439, 452
 Darowski Roman 103, 446
 Daszkiewicz Krystyna 23, 26, 60, 82, 85,
 86, 87, 97, 113, 114, 118, 119, 128, 130, 131,
 137, 150, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 438,
 439, 442, 457
 Davidson Donald 95, 439
 Dąbrowska-Kardas Małgorzata 314
 Derlatka Marek 355, 356, 358, 360, 361, 363,
 365, 370, 439
 Dębski Marian 154, 439, 444
 Dębski Ryszard 279
 Doliński Dariusz 373, 439
 Domarecka-Malinowska Elżbieta 115, 117,
 440
 Dubber Markus 32, 440
 Duff Antony 94, 95, 96, 98, 104, 107, 137, 138,
 143, 144, 155, 158, 161, 401, 440, 443
 Dukiet-Nagórska Teresa 13, 41, 43, 44, 51,
 59, 60, 61, 62, 65, 66, 78, 81, 144, 309,
 440, 442
 Eccles John Carew 67
 Falana-Jafra Anna 269, 270, 440
 Falkowski Zbigniew 376, 447
 Ferencíková Simona 171, 186, 440
 Fic Rafał 232, 440
 Fiema Józef 39, 53, 437, 451
 Filar Marian 13, 119, 207, 255, 282, 287,
 290, 291, 351, 410, 419, 428, 440, 455
 Filipczak Mateusz 145, 148
 Filipkowski Wojciech 335
 Fitko Bartosz 419, 440
 Fletcher George 55
 Francuz Grzegorz 103, 440
 Frankowski Stanisław 173, 175, 176, 187,
 275, 416, 420, 440
 Frank Reinhard 191
 Fredrich-Michalska Irena 217
 Fronczak Andrzej 25, 107, 245, 249, 264,
 268, 270, 441
 Gajewska-Kraczkowska Hanna 394,
 441
 Galiński Marcin 114, 115, 334, 336, 441
 Gardocki Lech 145, 197, 249, 266, 267, 441,
 453
 Gąsior Małgorzata E. 133, 134, 135, 136,
 441
 Gerstman Stanisław 118, 441
 Gierowski Józef Krzysztof 30, 31, 119, 125,
 127, 198, 309, 328, 333, 338, 339, 392,
 394, 441, 454
 Giezek Jacek 108, 115, 132, 139, 241, 244,
 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 261,
 267, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 280,
 285, 287, 288, 385, 418, 420, 429, 438,
 441, 444, 446, 456
 Glaser Stefan 193, 194, 441
 Golonka Anna 31, 114, 115, 118, 119, 122, 126,
 127, 128, 137, 281, 282, 284, 286, 287, 288,

- 289, 290, 291, 293, 324, 327, 333, 334,
338, 339, 391, 392, 394, 395, 442
- Grabowski Marian 170, 442
- Grudecki Michał 13, 30, 145, 147, 233, 309,
380, 442
- Grunberger Richard 98, 99, 442
- Grzesiak Paweł 106, 269, 270, 274, 280,
281, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 413,
442
- Grzesik Mikołaj 152, 442
- Grzyb Tomasz 373, 439
- Gubiński Arnold 54, 394, 442
- Gutowski Maciej 141, 442
- Guzik-Makaruk Ewa 106, 335, 452
- Habzda-Siwiek Ewa 247, 449
- Haft Fritjof 421, 452
- Hanausek Tadeusz 24, 74, 76, 442
- Hanc Jakub 309, 314, 442
- Hausz-Piskorz Beata 117, 442
- Helios Jolanta 21, 443
- Herzberg Rolf Dietrich 64, 443, 448
- Hirsch Hans Joachim 24, 25, 61, 63, 97,
443
- Hoc Stanisław 370, 371, 372, 375, 443
- Hofmański Piotr 332, 457
- Hołda Zbigniew 61, 204, 243, 244, 379, 397,
407, 437, 443, 444, 447, 448, 458
- Horoszewski Paweł 392, 443
- Husak Douglas 95, 159, 443
- Jakobs Günther 214, 383, 413, 415, 427,
443
- Jakubski Przemysław 20, 22, 206, 207,
244, 245, 315, 318, 335, 443
- Janko Sebastián 186, 453
- Jedlecki Mikołaj 21, 443
- Jeschek Hans 243
- Jędrzejek Czesław 17, 449
- Jędrzejewski Zbigniew 19, 354, 355, 356,
359, 365, 443
- Joerden Jan C. 411, 444
- Juzaszek Marcin 260, 297, 298, 300, 301,
302, 303, 304, 413, 414, 415, 444
- Kabzińska Joanna 247, 449
- Kaczmarek Tomasz 19, 62, 63, 66, 132, 139,
204, 205, 208, 241, 242, 244, 247, 248,
261, 267, 269, 270, 271, 275, 277, 279,
280, 288, 290, 291, 293, 295, 297, 301,
315, 322, 384, 385, 389, 390, 398, 399,
407, 414, 418, 420, 427, 429, 430, 443,
444, 456, 457
- Kardas Piotr 18, 24, 25, 26, 32, 33, 41, 51,
52, 61, 113, 141, 156, 162, 163, 164, 165, 169,
198, 220, 221, 244, 246, 249, 356, 357,
360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367,
368, 369, 370, 384, 391, 397, 400, 423,
424, 426, 427, 438, 439, 441, 442, 444,
446, 447
- Kaufmann Armin 64, 77, 444, 452
- Kawa Arkadiusz 32, 439
- Klimas Patrycja 32, 439
- Kochanowski Janusz 18, 19, 20, 126, 240,
445
- Kohlrausch Eduard 214
- Komandowska Anna 20, 171, 198, 427, 428,
445
- Konarska-Wrzosek Violetta 191, 192, 242,
447
- Konieczniak Przemysław 25, 26, 27, 37, 38,
56, 57, 58, 60, 80, 87, 88, 89, 90, 91, 92,

- 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107,
108, 110, 111, 112, 113, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 130, 131, 137, 139, 140, 141, 142, 145,
150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159,
160, 243, 263, 271, 272, 283, 286, 288,
294, 337, 424, 445
- Konopka Krzysztof 359, 445
- Korycka Milena 295, 445
- Korzeniowski Lucjan 455
- Kowalewska-Łukuć Magdalena 25, 101,
102, 107, 115, 120, 122, 125, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 189, 191, 192, 193, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210,
214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
224, 231, 232, 234, 240, 241, 242, 245,
259, 260, 261, 276, 281, 288, 289, 293,
306, 307, 310, 314, 315, 316, 317, 319, 320,
323, 324, 325, 326, 327, 328, 332, 333,
334, 336, 337, 339, 342, 344, 345, 347,
348, 349, 351, 352, 354, 356, 357, 382,
384, 386, 387, 388, 389, 390, 397, 398,
399, 445
- Kozanecki Zygmunt 254, 271, 445
- Krawczyk Przemysław 360, 445
- Kretschmer Ernst 137
- Król-Bogomilska Małgorzata 106, 107, 169,
263, 268, 269, 271, 273, 275, 445
- Królikowski Michał 145, 376, 445, 458
- Krukowski Adam 144, 445
- Krumpelmann Justus 208, 445
- Krzymusi Edmund 247, 446
- Kubiak Rafał 358, 359, 360, 361, 362, 363,
364, 366, 446
- Kubicki Leszek 26, 42, 43, 44, 45, 46, 48,
51, 52, 62, 63, 64, 65, 157, 158, 446
- Kulesza Jan 145
- Kulik Marek 59, 60, 99, 246, 252, 255, 256,
261, 264, 267, 438, 446, 455
- Lachowski Jerzy 30, 198, 199, 244, 245, 256,
262, 264, 265, 266, 267, 279, 280, 283,
286, 315, 316, 344, 446, 448
- Laciak Ondrej 316, 446
- Laskowska Katarzyna 335
- Lenartowicz Piotr 103, 446
- Leszczyński Grzegorz 330, 331
- Leszczyński Leszek 204, 379, 446, 447,
448, 458
- Leśnicka Agata K. 134, 135, 138, 446
- Lewaszkieicz Biruta 22, 23, 446
- Libet Benjamin 302
- Lipiński Konrad 280, 285, 287, 288,
441
- Lisowska Anna 31, 105, 119, 122, 123, 124,
128, 129, 130, 143, 287, 333, 336, 446
- Liszewska Agnieszka 113, 250, 294, 332,
339, 446
- Löffler Alexander 183
- Łorko Jakub 186, 447
- Łubiński Piotr 376, 447
- Łuniewski Witold 118, 387, 391, 447
- Maciąg Kazimierz 297, 448
- Maciejowski Franciszek 300, 447
- Majewski Jarosław 18, 19, 20, 25, 30, 32, 33,
93, 154, 161, 162, 163, 165, 169, 220, 221,
345, 346, 349, 351, 354, 358, 384, 397,
400, 426, 444, 447, 448, 454, 457
- Makarewicz Juliusz 178, 447
- Malinowski Andrzej 128, 447

- Małecki Mikołaj 17, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 324, 325, 326, 397, 400, 447
- Małolepszy Maciej 32, 447
- Marcinko Marcin 376, 447
- Marcinkowska Bożena 116, 338, 452
- Marek Andrzej 30, 80, 81, 191, 192, 198, 199, 242, 244, 248, 256, 315, 316, 318, 339, 351, 384, 385, 386, 388, 397, 440, 447, 448
- Marzec-Remiszewski Michał 296, 297, 448
- Maurach Reinhart 62, 64, 448
- Mąciór Władysław 13, 23, 24, 25, 26, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 51, 52, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 106, 107, 109, 110, 126, 185, 193, 194, 202, 203, 204, 205, 206, 242, 243, 251, 382, 383, 448
- Merkel Grischa 421, 448
- Milgram Stanley 373, 439
- Miśkiewicz Mariusz 116, 332, 426, 448
- Moore Michael 48, 49, 50, 448
- Mroczo Piotr 116, 448
- Mulák Jiří 187, 448
- Muñoz-Conde Francisco 41, 49, 50, 52, 55, 56, 61, 159, 161, 163, 423, 425, 448
- Nagel Thomas 295, 298, 299, 300, 448
- Nietzsche Friedrich 224
- Nowak Leszek 23, 24, 262, 269, 449
- Nowakowski Jakub 17, 449
- Palka Przemysław 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 449
- Paluszyńska-Daszkiwicz Krystyna 395, 442
- Papierkowski Zdzisław 39, 186, 193, 195, 206, 216, 263, 279, 280, 376, 431, 449
- Paprzycka Katarzyna 161, 162, 449
- Paprzycki Lech Krzysztof 30, 125, 127, 198, 309, 328, 333, 338, 339, 392, 441
- Pastwa-Wojciechowska Beata 247, 315, 328, 331, 332, 333, 339, 449
- Paszko Marlena 395, 442
- Patryas Wojciech 44, 47, 48, 61, 73, 74, 80, 100, 106, 155, 158, 159, 161, 218, 219, 244, 253, 254, 256, 257, 264, 295, 449
- Pawłow Iwan 72, 73, 76
- Peno Michał 17, 19, 20, 21, 107, 143, 171, 178, 248, 269, 270, 273, 275, 276, 307, 308, 322, 373, 408, 409, 413, 417, 418, 420, 428, 449
- Petrażycki Leon 162, 449
- Piaczyńska Anna 159, 160, 316, 317, 318, 320, 384, 385, 386, 390, 449
- Piech Karolina 171, 288, 292, 308, 450
- Pietrzak Radosław 371, 372, 374, 375, 377, 379, 380, 382, 450
- Pietrzykowski Tomasz 103, 450
- Piskorski Justyn 97, 119, 395, 442
- Piszczysłowa Bernadeta 277, 450
- Pławski Stanisław 18, 24, 32, 60, 61, 63, 65, 109, 111, 139, 179, 199, 257, 268, 269, 271, 273, 274, 281, 418, 426, 450
- Pływaczewski Emil W. 335
- Pohl Łukasz 38, 137, 140, 142, 148, 206, 324, 371, 443, 450
- Popławski Henryk 254, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 394, 450, 451
- Popper Karl Raimund 67

- Potulski Jacek 357, 358, 360, 361, 363, 366, 410, 439
- Przesławski Tomasz 26, 41, 42, 44, 62, 63, 97, 102, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 115, 121, 122, 125, 131, 142, 154, 155, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 244, 248, 249, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 274, 281, 285, 308, 315, 334, 348, 354, 355, 356, 357, 358, 364, 366, 409, 410, 451
- Putzke Holm 421
- Radbruch Gustav 41
- Rajzman Henryk 39, 59, 208, 451
- Ratajczak Aleksander 292, 451
- Reinhold Józef 178, 451
- Rejman Genowefa 18, 19, 20, 21, 22, 23, 109, 117, 131, 137, 142, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 191, 197, 207, 212, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 270, 271, 272, 279, 286, 288, 289, 322, 323, 351, 372, 373, 374, 375, 383, 392, 393, 420, 427, 430, 451, 453
- Robinson Paul H. 161, 451
- Rodzyńkiewicz Mateusz 37, 39, 55, 93, 94, 97, 98, 100, 106, 115, 125, 179, 180, 193, 201, 202, 208, 218, 219, 220, 222, 287, 382, 408, 424, 430, 451, 452
- Romaniuk Adam 295, 448
- Romańczuk-Gracka Marta 29, 31, 41, 51, 62, 106, 107, 108, 109, 120, 302, 334, 452
- Rosebury Brian 300, 452
- Rosenfeld Ernst 189
- Rosengarten Filip 392, 452
- Roxin Claus 214, 421, 452
- Rutkowski Ryszard 121, 280, 286, 419, 452
- Saidovich Altiev Razzok 17, 452
- Sawka Marek 116, 338, 452
- Schmidhäuser Eberhard 77, 452
- Schmidt Ebenhard 191
- Sitarz Olga 14, 15, 18, 29, 37, 99, 144, 148, 233, 309, 314, 380, 442, 452, 453
- Skřętowicz Edward 61, 204, 243, 244, 379, 397, 407, 437, 443, 444, 447, 448, 458
- Skrzypek Wojciech 371, 381, 453
- Smarzewski Marek
- Smarzewski Marek
- Smarzewski Marek 17, 453
- Snarski Tomasz 297, 298, 299, 304, 453
- Sołtysiński Stanisław 23, 26, 60, 82, 85, 86, 87, 97, 113, 130, 137, 150, 438, 457
- Sołta Cezariusz 18, 19, 21, 178, 179, 182, 185, 189, 190, 191, 207, 221, 240, 385, 453
- Sosik Robert 359, 453
- Sośniak Mieczysław 22, 23, 453
- Spilgies von Gunnar 272, 453
- Spotowski Andrzej 24, 26, 27, 29, 44, 52, 53, 62, 453
- Stachurska-Marcińczak Barbara 217
- Stefański Ryszard Andrzej 152, 453
- Stomma Stanisław 42, 178, 185, 192, 201, 212, 213, 214, 217, 243, 296, 453
- Strémy Tomáš 186, 187, 316, 446, 447, 448, 453
- Streng Franz 270, 453
- Strzembosz Andrzej 21
- Stühler Hubert 308, 453
- Szajna Arkadiusz Paweł 29

- Szczepaniec Maria 345, 346, 349, 351, 352, 454
- Szczygieł Tomasz 286, 454
- Szerer Mieczysław 142, 392, 454
- Szymanowski Józef 176
- Szymusik Adam 119, 454
- Śliwiński Stanisław 179, 454
- Świada Witold 53, 159, 454
- Świecki Dariusz 19, 20, 186, 189, 199, 249, 315, 430, 454
- Tarabová Nina 186, 447
- Tarapata Szymon 346, 454
- Tarnawski Maciej 24, 26, 27, 42, 62, 63, 97, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 285, 287, 309, 408, 454
- Teacher Beth E. 134, 135, 136, 138, 283, 454
- Tischner Józef 224
- Toshpulatov Akrom Ikromovich 199, 200, 454
- Trafny Michał 101, 418, 455
- Turay Lukáš 186, 187, 316, 446, 447, 448, 453
- Tyszkiewicz Leon 17, 19, 155, 208, 222, 233, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 315, 318, 323, 347, 384, 455, 458
- Uszkiewiczowa Lidia 119, 455
- van Kempen Piet Hein 297
- von Liszt Franz 41
- Waltoś Stanisław 38, 207, 332, 436, 439, 457
- Warylewski Jarosław 21, 455
- Wasserstrom Richard A. 217, 416, 420, 455
- Waszczyński Jan 205, 214, 279, 319, 455
- Wąsek Andrzej 21, 169, 171, 197, 198, 202, 214, 237, 239, 241, 245, 246, 255, 256, 261, 264, 280, 287, 383, 384, 385, 386, 394, 395, 400, 414, 447, 455, 458
- Wąsik Damian 107, 131, 132, 137, 138, 142, 455
- Welzel Hans 61, 62, 203, 455
- Wessels Johannes 52, 455
- Węclawska-Misiurek Magdalena 141, 455
- Wichniak Adam 133, 134, 135, 136, 441
- Wieczorek Krzysztof 224, 455
- Williams Bernard 298, 456
- Williams Glanville 158, 456
- Witkowski Stanisław 296, 456
- Wolter Władysław 19, 72, 73, 74, 76, 110, 119, 154, 155, 158, 159, 179, 182, 190, 194, 204, 207, 242, 244, 250, 252, 254, 255, 256, 264, 266, 269, 272, 287, 345, 366, 385, 439, 456
- Wróbel Włodzimierz 20, 55, 144, 148, 198, 241, 382, 446, 452, 456, 457
- Wudarski Arkadiusz 32, 447
- Wysocki Dariusz 158, 159, 160, 456
- Wytrykowski Konrad 20, 343, 349, 352, 384, 390, 456
- Zakrzewski Piotr 30, 41, 42, 44, 51, 61, 97, 107, 155, 171, 172, 180, 185, 190, 191, 192, 193, 194, 200, 204, 212, 213, 215, 223, 242, 303, 305, 308, 312, 315, 327, 328, 329, 330, 336, 337, 342, 343, 345, 346, 355, 356, 365, 367, 372, 383, 395, 403, 419, 454, 456

- Zalewski Wojciech 126, 247, 279, 281, 285, 286, 291, 315, 328, 331, 332, 333, 339, 416, 449, 456
- Zawłocki Robert 243, 252, 255, 256, 257, 267, 268, 272, 273, 376, 457, 458
- Zelek Mariusz 20, 22, 178, 179, 184, 185, 186, 192, 193, 201, 202, 203, 205, 212, 213, 218, 222, 240, 241, 457
- Zębik Andrzej 65, 98, 196, 203, 204, 205, 246, 457
- Zgliczyński Wojciech Stefan 419, 457
- Ziemiński Zygmunt 23, 26, 60, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 97, 106, 113, 130, 137, 141, 150, 162, 193, 283, 438, 457
- Zientek Jerzy 18, 20, 110, 204, 247, 251, 264, 315, 320, 457
- Znamierowski Czesław 333, 457
- Zoll Andrzej 19, 20, 24, 26, 27, 39, 41, 43, 44, 51, 55, 61, 63, 65, 66, 93, 98, 114, 117, 124, 125, 138, 140, 144, 145, 148, 162, 201, 202, 203, 204, 205, 215, 257, 281, 282, 283, 286, 287, 290, 332, 336, 341, 347, 349, 351, 389, 397, 409, 417, 432, 446, 456, 457, 458
- Zontek Witold 376, 458
- Żółtek Sławomir 30, 458

Michał Grudecki

**Act and Guilt
as the Foundations of Criminal Liability
in Polish Law**

Summary

The monograph addresses the issue of the foundations of criminal liability in Polish law – the act and guilt. Both the act and guilt constitute elements of the structure of a criminal offence – a model that makes it possible to assess human behaviour in terms of the possibility of bearing criminal liability. It is assumed that they are mutually interconnected, constituting a *conditio sine qua non* for punishment in a democratic state governed by the rule of law. The research problem addressed in the monograph concerns the essence of the act and guilt, and one of the principal research questions is an attempt to determine whether, under the Polish Criminal Code, the principles “there is no offence without an act” and “there is no offence without guilt” apply without any exceptions.

The monograph is divided into two chapters. The first addresses the act, while the second concerns guilt. By employing critical analysis of the literature and case law, as well as the formal-dogmatic method of analysing legal provisions, the first chapter presents an understanding of the act in modern criminal law scholarship. Subsequently, an attempt is made to formulate a definition of the act that most fully corresponds to the aims, principles and functions of criminal law: an act is externalised, i.e. socially perceptible, and voluntary (controllable) human behaviour, manifested in action, omission of a required action, or possession. The individual elements of the act are explained, and the associated problems are indicated. In the further part of the first chapter, the forms of the act are presented – it is assumed that they include action, omission, and possession, the latter being a specific complex of action and omission.

The most important aspect addressed in Chapter I, with respect to the act, is the problem of first-degree imputability and its opposite, i.e., first-degree non-imputability. It is assumed that a lack of ontological capacity to recognise the meaning of the undertaken behaviour, or a complete inability to direct it (in any direction), caused by mental illness, intellectual disability or another disturbance of mental functions, makes it impossible to classify such behaviour as an act. Such behaviour is not voluntary. The problems related to this issue are discussed, both in the context of the legal basis for discontinuing proceedings on these grounds and in the context of the *de lege lata* impossibility of applying preventive measures to perpetrators of such a non-act. The issue of self-defence against perpetrators of non-acts and acting in a state of necessity is also raised, with appropriate remarks *de lege ferenda*. Chapter I also draws attention to the issue of somnambulism (sleepwalking), previously unaddressed in Polish legal scholarship, as well as its variant – sexsomnia – from the perspective of the impossibility of attributing to the perpetrator's behaviour the characteristics of an act.

Chapter II is devoted to the issue of guilt. As in Chapter I, by employing critical analysis of the literature and case law, as well as the formal-dogmatic method of analysing legal provisions, the understanding of guilt in modern criminal law scholarship is presented. These considerations are preceded by a brief history of the development of subjective liability over the centuries. Subsequently, an attempt is made to reconstruct the concept of guilt as it appears under the currently binding Criminal Code of 1997. A thesis not previously advanced in Polish criminal law scholarship is formulated: criminal liability in Poland is determined by two conceptions of guilt. The dominant conception is guilt understood in accordance with the comprehensive normative theory; however, in many cases, criminal liability is based on guilt understood in a functional sense.

Guilt in the comprehensive normative sense should be understood as a reproach addressed to the perpetrator on account of the intentional or negligent commission of a prohibited act in a situation in which, at the time of the act, his or her personal characteristics and conditions, as well as external circumstances, allowed him or her to undertake and direct behaviour in the manner required by law. It is indicated that guilt in this sense should include a psychological element in the form of the perpetrator's mental attitude toward the prohibited act, manifested at least in the foreseeing of the possibility of committing that act (and an appropriate volitional attitude), as well as a normative element – the capacity to recognise the axiological significance of that act and to direct one's conduct in accordance with the requirements stemming from the sanctioned norm. In the case of liability based on guilt understood functionally,

one of the above elements is absent – primarily at least the foreseeability of the possibility of committing the act.

Accordingly, guilt in the functional sense is understood as a reproach necessary for punishing the perpetrator who has failed to meet society's requirements. This is necessary to realise the retributive and preventive functions of criminal law. Functional guilt, which may also be described as a fiction of guilt, occurs:

1. in cases of negligence;
2. in cases of liability of an intoxicated or otherwise impaired person who has induced in themselves a state resulting in the exclusion or limitation of imputability, which they foresaw or could have foreseen;
3. in cases other than those referred to in item 2, concerning so-called guilt (liability) in the pre-offence stage;
4. in cases in which a state of necessity excluding guilt (Article 26 § 2 of the Criminal Code) does not apply due to the exclusion provided for in Article 26 § 4 of the Criminal Code;
5. in cases of inexcusable mistake of law (Article 30 of the Criminal Code) or mistake as to a justification/exculpatory circumstance (Article 29 of the Criminal Code);
6. in certain cases of intentional commission of an offence as a result of executing a criminal order.

In the further part of the second chapter, an attempt is made to assess liability based on the functional theory of guilt, with particular attention paid to the principles of criminal law in a democratic state governed by the rule of law. Functional guilt constitutes an expression of granting primacy to the retributive and preventive functions of criminal law over the classically understood principle of guilt. This approach is rather necessary, although it may be perceived negatively from the perspective of the guarantee function of criminal law and the principle of humanity. Subsequently, the issues concerning exculpatory circumstances, i.e. circumstances preventing the attribution of guilt, are described. This is done with regard to the differing bases of liability, namely, in most cases, guilt understood in the comprehensive normative sense, as well as functional guilt. Considerable emphasis is placed on the issue of non-imputability as a circumstance excluding guilt. It is recognised as second-degree non-imputability where mental illness, intellectual disability or another disturbance of mental functions causes the perpetrator to lack the capacity for axiological recognition of the significance of the undertaken behaviour or the ability to direct it toward the course required by the sanctioned norm. The behaviour of such a person is voluntary (and thus constitutes

an act), yet it is inconsistent with accepted norms. Second-degree non-imputability is contrasted with the first-degree non-imputability described in Chapter I.

The conclusion is devoted to the verification of the hypotheses formulated in the introduction, as well as to the presentation of remarks *de lege ferenda*, constituting proposals for the amendment of relevant provisions. A new formulation of Article 1 § 1 of the Criminal Code is proposed, along with changes concerning self-defence. The necessity of repealing Article 31 § 3 of the Criminal Code and replacing it with a new type of prohibited act modelled on the *Rauschdelikt* is indicated. A correction in the criminal procedural law is also envisaged.

Redakcja
Katarzyna Więckowska

Projekt okładki
Łukasz Kliś

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Małgorzata Pleśniar

Redaktor inicjujący
Paweł D. Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.04.2027
Copyright © 2026 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.05.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-5185-3770>
Grudecki, Michał
Czyn i wina jako podstawy odpowiedzialności
karnej w prawie polskim / Michał Grudecki.
– Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2026

<https://doi.org/10.31261/PN.4321>
ISBN 978-83-226-4627-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4628-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 29,5. Ark. wyd. 29,5. Papier offset 90 g. PN 4321. Cena 84,90 zł
(w tym VAT)